

**ISA-BEG ISHAKOVIĆ
I NJEGOVO VRIJEME**

Zbornik radova

ISA-BEG ISHAKOVIĆ I NJEGOVO VRIJEME

Zbornik radova sa Okruglog stola koji je upriličen 3. marta 2017.
godine u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu

IZDAVAČ

Udruženje za zaštitu kulturne baštine "Isa-beg Ishaković"
Obala Isa-bega Ishakovića bb
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
www.isabegishakovic.ba

ZA IZDAVAČA

Elvis Pivić

UREDNIK

prof. dr. Enes Pelidija

DTP

Kemal Obad

ILUSTRACIJA PORTRETA NA NASLOVNOJ STRANI

Emir Isović

TIRAŽ

100

ŠTAMPA

Tipografija d.o.o. Sarajevo

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

930.85(497.6 Sarajevo)(063)(082)

OKRUGLI sto Isa-beg Ishaković i njegovo vrijeme (2017 ; Sarajevo)

Zbornik radova / Okrugli sto Isa-beg Ishaković i njegovo vrijeme, Sarajevo, 3. mart 2017. - Sarajevo : Udruženje za zaštitu kulturne baštine "Isa-beg Ishaković", 2018. - 65 str. : ilustr. ; 24 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9926-8242-0-4

COBISS.BH-ID 25094918

<-----

Okrugli.sto.

ISA-BEG ISHAKOVIĆ I NJEGOVO VRIJEME

Sarajevo, 3. mart 2017.

Zbornik radova

Sarajevo, 2018.

Zbornik radova koji je pred vama sadrži usmenu riječ predsjednika Udruženja, moderatora te tekstove predavača sa Okruglog stola koji je upriličen 3. marta 2017. godine u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu u povodu 555. godina od osnivanja grada Sarajeva, a s ciljem poticanja diskusije o liku i djelu Isa-bega Ishakovića te ključnim temama historijskog, političkog, ekonomskog i socijalnog konteksta osnivanja grada Sarajeva.

POZDRAVNA RIJEČ

Čast mi je i zadovoljstvo što mi je pružena prilika da vas ispred Udruženja za zaštitu kulturne baštine „Isa-beg Ishaković“ srdačno pozdravim i poselamim i zaželim vam dobro veče. Udruženje za zaštitu kulturne baštine „Isa-beg Ishaković“ osnovano je 05.04.2016. godine sa primarnom misijom revitalizacije lika i djela osnivača grada Sarajeva, Isa-bega Ishakovića. Uz razvijanje osjećaja ljubavi prema Bosni Hercegovini i zaštiti njenog tradicionalnog duhovnog i kulturnog bića, glavni ciljevi Udruženja su osnaživanje tekovina i pružanje podrške u zaštiti kulturne baštine Bosne i Hercegovine te promovisanje prirodnog, kulturnog i historijskog naslijeđa Isa-beg Ishakovića i Bosne i Hercegovine.

Na današnji dan, prije 555 godina nastao je rodni list grada Sarajeva tj. vakufnama Isa-bega i ovo je odlična prilika za razgovor o temama koje nisu toliko dominantne u društvu i aktuelnom vremenskom periodu. Mi smo društvo koje je ključne historijske događaje i ličnosti ekskomuniciralo iz javnosti i medijskog prostora, a ovaj okrugli stol je odlična prilika da se bosanskohercegovačka javnost kroz stručna izlaganja eminentnih predstavnika akademske zajednice upozna sa našim historijskim naslijeđem.

Sve informacije o budućem radu i djelovanju Udruženja „Isa-beg Ishaković“ možete pratiti putem nase zvanične web i FB stranice. Nadamo se da je ovo samo početak tradicionalnog obilježavanja naslijeđa i zaostavštine Gazi Isa-bega, a večeras ćemo početi samo sa jednim dijelom tema.

Molim uvaženog dr. Sedada Bešliju koji će moderirati večerašnjim programom da preuzme riječ a svima vama se još jednom zahvaljujem što ste došli večeras.

Elvis Pivić,
predsjednik Udruženja „Isa-beg Ishaković“

RIJEČ MODERATORA

Cijenjeni skupe, poštovani prijatelji, dragi gosti,

Čast mi je da sam večeras u prilici moderirati ovim skupom na kojem će se obratiti eminentni stručnjaci koji će svojim izlaganjima pokušati približiti ličnost i djelo Isa-bega Ishakovića kao i vrijeme u kojem je živio i djelovao.

Historija je plemenita naučna disciplina koja podsjeća na prijašnje generacije i njihovo djelo. Ona sadašnjim generacijama pruža mogućnost uzimanja pouka i poruka koje su važne za njihovu sadašnjost i budućnost. Kaže se da je historija kolektivna memorija jedne zajednice, pa svako onaj ko zaboravi svoju prošlost, nalik je čovjeku koji je izgubio pamćenje.

Velika osmanska država, carstvo na tri kontinenta, smješteno između istoka i zapada, trajalo je više od šest stoljeća i iza sebe ostavilo neizbrisiv pečat na svjetsku povijest i povijest ljudske civilizacije općenito. Osmansko razdoblje predstavlja veliki dio pisane bosanskohercegovačke historije koja nam je poznata do danas. Ravno 415 godina zvanične uprave odnosno 522 godine ukupnih bosansko-osmanskih odnosa. To je više od pola cjelokupne pisane bosanske historije.

O „Osmanskom carstvu u vrijeme Isa-bega Ishakovića“ večeras će govoriti dr. Enes Pelidija, redovni profesor na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

Utemeljivanje gradova spada među najkrupnije i najuzbudljivije ljudske podvige. Grad je rodno mjesto civilizacije i utočište ljudskih sloboda. Kultura u punom smislu tog pojma, nije moguća neovisno o gradu. Sarajevo, grad mimo gradove i svijet mimo svjetove, nije nastao ni slučajno, ni neznanu kad. Prema dosadašnjim istraživanjima, dostupna arhivska građa, arheološki nalazi te koncenzus historičara ne ostavljaju mnogo prostora za tezu ili tvrdnju da je prije Isa-bega Ishakovića, u dolini Miljacke, između Huma i Trebevića, bilo grada. Iako su brojni gradovi nastali spontano, povelik je i broj onih urbanih naselja kojima se znaju osnivači. Svejedno je li riječ o mitskim ličnostima ili konkretnim autentičnim osobama, prema utemeljiteljima se gaji duboko poštovanje i na mnogo načina im se iskazuje ljubav i zahvalnost. Stoljetna sudbina Sarajeva, jest saga o patnji i stradanju, ali i saga o istrajnosti i veličini. Isa-beg Ishaković stoji na početku jedne povijesti, koja je od planetarnog zna-

čaja. Sarajevo se nije izgubilo u nizu bezličnih gradova o kojima se malo šta ima kazati.¹

Dr. Vesna Mušeta-Aščerić, dugogodišnja profesorica na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta UNSA večeras će govoriti na temu – „Metodološki pristup izučavanju nastambe gradova orijentalne fizionomije u okviru Osmanskog carstva na primjeru Sarajeva“

Isa-beg je bio čovjek obdaren vizionarskim duhom. On je imao jasnu predstavu o ciljevima kojima je težio, te o sredstvima, načinima i putevima, kojima će do tih ciljeva doći. Nabranje njegovih gradnji u Sarajevu, zapravo je čitanje plana za jezgro šehera, plana koji, po svoj prilici, nije postojao formalno, ali je zasigurno postojao u Isa-begovoj glavi. Po ugledu na svoje pretke Pašajigit-bega i oca Ishak-bega, i potomci Isa-bega, Isabegovići su ostavili značajno djelo kojim su zadužili pokoljenja koja su došla nakon njih.

O „Značaju i ulozi Isabegovića u urbanom razvoju Sarajeva“ večeras će govoriti dr. Behija Zlatar, dugogodišnja saradnica i direktorica Orijentalnog instituta UNSA.

U fokusu Osmanske države, nakon uspostave vlasti, bilo je pitanje urbanog razvoja novoosvojenog teritorija. Rješavanje složene problematike urbanizacije tadašnja država je u velikoj mjeri provodila kroz instituciju vakufa, koji je imao višestruku ulogu u artikuliranju vitalnih društvenih potreba – u humanitarnoj, kulturno-prosvjetnoj i ekonomskoj sferi. Vakuf, ta plemenita institucija u islamskoj civilizaciji temelj je mnogih bosanskih gradova. U posljednje vrijeme, u javnom prostoru se oživljava termin vakuf, nastoji se podići svijest o njegovoj neprolaznosti, ali i snazi da predstavlja rješenje za mnoge društvene probleme. Institucija koja u tom pogledu čini velike napore je Vakufska direkcija IZ u BiH. Dr. hfz. Senaid Zaimović, aktuelni direktor Vakufske direkcije će na kraju večerašnjeg programa prezentirati nekadašnje stanje Isa-begova vakufa, i upoznati nas sa njegovim današnjim stanjem uz, vjerujem, i viziju o položaju u kojem se ovaj vakuf treba naći u budućnosti.

Dakle, referat pod naslovom: “Isa-begov Vakuf. Nekad i sad”.

Zahvaljujemo se dr. Zaimoviću na lijepom pregledu Isa-begova va-

¹ Preuzeto iz: Valerijan Žujo, „Gazi Isa-beg – utemeljitelj Sarajeva“, Zbornik radova „Isa-begova tekija u Sarajevu“, Udruženje „Obnova Isa-begove tekije“, Sarajevo, 2006.

kufa kroz historiju kao i planovima koje je najavio u budućnosti i želimo ga i ovim putem ohrabriti da istraje u svojoj misiji zajedno sa timom kojeg predvodi.

Na kraju izražavamo nadu da će ova manifestacija prerasti u tradiciju u narednim godinama, da će ime Isa-bega, osnivača Sarajeva, postati sarajevski brend. Zašto ne razmisliti o ideji renomirane manifestacije koja bi nosila naziv „Dani grada Sarajeva“, a koja bi počinjala datumom osnivanja grada Sarajeva, a završavala 6. aprila.

Želim vam ugodan ostatak večeri.

Dr Sedad Bešlija,
moderator Okruglog stola

Prof. dr. Enes Pelidija

OSMANSKO CARSTVO U VRIJEME ISA-BEGA ISHAKOVIĆA

Kada govorimo i pišemo o nekim znamenitnim ličnostima, koje su iza sebe ostavile vidan trag, potrebno je sagledati vrijeme i okolnosti koje su doprinijele formiranju ličnosti i donošenju odluka bitnih za širu zajednicu. Zatim da znamo uzrok i posljedice dešavanja na području o kojem govorimo.

Poznavanje sredine i historijskih tokova često nam daje odgovore zašto je ličnost o kojoj pišemo tako djelovala. To možemo vidjeti i na primjeru Isa-bega Ishakovića istaknutog zapovjednika Skopskog krajišta, drugog po redu znamenitog bosanskog sandžakbega, vakifa i utemeljivača dva znamenita grada: Novog Pazara (Yeni Pazar) i Sarajeva.

Ko je bio Isa-beg Ishaković i u kakvoj državi je živio i djelovao, govore nam sljedeće činjenice. Doba u kojem je živio i djelovao Isa-beg Ishaković bilo je vrlo dinamično. Prve decenije 15. stoljeća, kada se rodila ova ličnost bile su pune iskušenja. Početkom 15. stoljeća osmanska država prostirala se na površini većoj od 690.000 km².¹ Međutim, poslije osmanskog poraza kod Angore (28.07.1402) od tatarskog hana Timura (Timurlenk) došlo je do obnavljanja više anadolskih bejluka koji su do tada priznavali vrhovnu vlast osmanskih sultana. Tada nastupa vrijeme poznatog osmanskog interregnuma (1402-1413). U narednom periodu osmanska država je prolazila kroz ozbiljnu političku, društvenu i vojnu krizu. Preostali dio Carstva bio

¹ Jozef Matuz, *Osmansko carstvo*, preveo Nenad Moačanin, Zagreb, 1992. godine, str. 34.

je rasparčan među trojicom prvorođenih sultan Bajezidovih sinova: Sulejmanom, Isom i Mehmedom.² Znatan dio, do tada jedinstvene osmanske države u anadolskom dijelu, Timur han vratio je ranijim vladajućim i drugim moćnim porodicama, još uvijek uticajne anadolske aristokratije.³

U drugom – evropskom dijelu Osmanskog carstva situacija je bila drugačija. Princ Sulejman, kao najstariji od braće zadržao je svu teritoriju dotadašnjeg dijela evropske osmanske države, zajedno sa vazalnim državama (Bizant, Vlaška, Srpska despotovina). Razlog da je uspio održati teritorijalno i političko jedinstvo na ovom prostoru bio je u činjenici da njegovu vlast nisu kao u Anadoliji osporavale brojne anadolske emirske porodice koje su težile vraćanju svojih bejluka, a koje je u u drugoj polovini 14. stoljeća osvojila osmanska vojska. Za razliku od tradicionalne i još uvijek moćne anadolske aristokracije, bogate porodice u evropskom dijelu Carstva bile su uglavnom vezane za svoje istaknute pojedince koji su u prvoj svojoj generaciji kao uspješne vojskovođe u širenju sultanove vlasti na ovim prostorima, stekle slavu, posjede, novac i moć. Pojedinačno i familijarno porodice: Timuraša, Evrenosa i Kose Mihail-oglu pored osmanskih sultana Murata I (1362-1389) i Bajezida I (1389-1402) imale su najveće zasluge u osmanskom osvajanju Trakije, Makedonije i Tesalije. Na tim teritorijama od države su dobili velike zemljišne posjede. Među istaknutijim ličnostima toga vremena bio je i zapovjednik Skopskog krajišta Pašajigit-beg. On je poslije osmanskog osvajanja Skoplja 6. januara 1392. godine po odluci sultana Bajezida I imenovan za zapovjednika Skopskog krajišta. Tu dužnost obavljao je do smrti 1414. godine.⁴

Skopsko krajište bilo je osmanska vojna teritorija na evropskom tlu sa zadatkom da se odatle organizuju veći vojni pohodi na južnoslavenske prostore koji nisu priznavali vrhovnu vlast osmanskog sultana. Odatle će tokom narednih decenija Osmanlije polaziti u osvajanja novih teritorija. Ugled i moć Pašajigit-bega postali su još veći kada se sa Evrenos-begom,

² *Historija Osmanske države i civilizacije*, I, priredio Ekmeleddin Ihsanoglu, Sarajevo, 2004, str. 22-23.; Халил Иналцик, *Османско царство: класично доба 1300—1600*, превела Милица Михајловић, Београд, 2003, стр. 25.; *Историја Османског царства*, приредио Робер Мантран; превела с француског Ема Милјковић-Бојанић, Београд, 2002, Никола Ватен, *Успон Османлија (1362-1451)*, стр. 61-69; Nedim Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Sarajevo, 1971, str. 1-767.

³ Н. Ватен, *Успон Османлија*, стр. 63; N. Filipović, *Princ Musa*, str. 48-101.

⁴ Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela*, Sarajevo, 1982, str. 25.

Jusuf-begom, zapovijednikom Ćustendila i Sinan-begom, prvom ličnosti oblasti Tri kale, poslije 1411. godine našao se na strani princa Muse, najmlađeg sina sultana Bajezida. Princ Musa poslije 1402. godine nije imao svoj dio osmanske države jer je bio u zarobljeništvu sa ocem Bajezidom I do očeve smrti 1403. godine. Po dolasku u Bursu 1403. godine jedno vrijeme bio je kod brata princa Muse, a nešto kasnije kod drugog brata princa Mehmeda. Uz Mehmedovu podršku i pomoć pobijedio je najstarijeg brata princa Sulejmana 17. februara 1411. godine i postao gospodar Rumelije, kako se nazivao evropski dio osmanske države. Zbog neslaganja sa politikom princa Muse, zajedno sa većim brojem uglednih osmanskih vojskovođa, Pašajigit-beg koji je do tada bio uz princa Musu, prelazi na stranu princa Mehmeda. U blizini Samokova u polju Ćumurlu na rijeci Isker, i u podnožju planine Vitoše, (50 km udaljeno od Sofije) 5. jula 1413. godine princ Mehmed porazio je Musu. Poslije te bitke došlo ponovnog do ujedinjenja osmanske države u jedinstvenu teritoriju koja je iznosila 340.000 km².⁵ Tada je osmanska država za jednu deceniju bila u pola manja u odnosu pred bitku kod Angore 1402. godine. U novim okolnostima pod sultanom Mehmedom I (1413-1421) svi njegovi saveznici, među njima i Pašajigit-beg postali su još moćniji i bogatiji.

U takvim okolnostima na scenu stupa Ishak-beg, posinak Pašajigit-bega i rođonačelnik moćne porodice koja se po njemu prozvala – Ishaković. Već duže vremena bio je na svim značajnijim mjestima i u bitkama sa svojim poočimom. Kada je 1414. godine umro Pašajigit-beg, sultan Mehmed I (1413-1421) imenovao je Ishak-bega na položaj zapovjednika Skopskog krajišta. Bilo je to veliko priznanje i čast, ali i odgovornost da osmanskom vladaru u državi ispuni sve tražene zadatke. U narednim decenijama do 1439. godine Ishak-beg će u potpunosti ispuniti svoju dužnost. Zbog stečenih zasluga biće imenovan i na položaj prvog sandžakbega Smederevskog sandžaka. Kao i na prethodnoj dužnosti postavljene zadatke ispunjavao je na zadovoljstvo sultana Mehmeda I. Bilo je to vrijeme kada osmanska država nastavlja sa vojnim osvajanjima i teritorijalnim širenjem na prostorima na prostorima Anadolije i evropskog dijela Carstva. Jedan od glavnih zadataka za nova osmanska osvajanja na prostoru jugoistočne Evrope bi je upravo povjeren skopskom krajišniku Ishak-begu.⁶

⁵ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1997. godine, str. 73.; Н. Ватен, *Успон Османлија*, стр. 68.; J. Matuz, *Osmansko carstvo*, str. 36-37.

⁶ Behija Zlatar, „O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI

U prvim godinama obavljanja povjerene mu dužnosti Ishak-beg se, kao i sve druge vodeće osmanske ličnosti, suočavao se sa brojnim izazovima i poteškoćama. Cio period vladavine sultana Mehmeda I (1413-1421) prolazio je u neprekidnom ratovanju bilo sa susjednim zemljama ili u gušenju unutrašnjih pobuna. Poseban izazov je bilo konsolidovanje države kako bi mogla nastaviti svoju ranije uspješnu vanjsku politiku teritorijalnog širenja na račun susjednih zemalja. Pa i u takvim okolnostima prvih decenijama 15. stoljeća osmanska država, što znači i Skopsko krajište, ne samo da vode dalekosežnu politiku prema susjednim zemljama, nego su prisutni i u onim državama sa kojima u to vrijeme nisu imale neposredan kontakt kao što je bila srednjovjekovna bosanska država. Već 1396. godine osmanska vojska osvojila je Zvečan. Prva poznata ličnost koje je upravljala ovim mjestom zvala se Feriz. U narednom periodu Osmanlije šire svoju vlast i na Ras, centar nastanka srednjovjekovne srpske države u blizini današnjeg Novog Pazara. Na toj teritoriji uspostavljaju sudsku vlast sa kadijom. Tako se sve više približavaju državnim granicama srednjovjekovne Bosne. Akcije skopskih krajišnika postaju sve češće na potezu od Skoplja do Hodidjeda.⁷

Iako politički i vojno dobro oslabljen u vrijeme interregnuma, za mnoge balkanske, pa i bosanske krupne feudalce, u prvim decenijama 15. stoljeća evropski dio osmanske države i dalje je predstavljao moćnu voju i političku silu. To je i razlog da su raniji evropski vazali kao npr. Bizant, Vlaška i Srpska despotovina i dalje priznavali vlast princa Sulejmana, a od 1411. godine i princa Muse. Ništa se u tim odnosima nije mijenjalo ni kad je njihov brat princ Mehmed 1413. godine ujedinio državu i u prijestonici Edirne 31.07.1413. godine proglasio se sultanom.⁸ To je i razlog da u ovo vrijeme bosanski vojvoda Sandalj Hranić sa princom Musom održava dobre odnose. On u to doba poziva osmanske oružane snage da dođu i štite njegove posjede od susjednih protivničkih moćnih bosanskih feudalaca i feudalnih porodica. Prema nekim podacima smatra se da je Sandalj na svojim posjedima držao više hiljada osmanskih vojnika. Po nekim procjenama tih osmanskih najamnika 1411. godine bilo oko 7.000.⁹ Tri godine kasnije (1414.) kada je drugi bosanski velikaš Hrvoje Vukčić proglašen

stoljeću“, *Prilozi Instituta za istoriju*, god. XIV, br. 14-15, Sarajevo, 1978, str. 92-93.

⁷ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 25.

⁸ M.Imamović, *Historija Bošnjaka*,74

⁹ Vladimir Ćorović, *Historija Bosne*, Beograd, 1940, str. 342

izdajnikom i kada ga je napao ugarski kralj Sigismund (1387-1437), on se obratio za pomoć tadašnjem skopskom krajišniku Ishak-begu Ishakoviću koji je upravo te godine stupio na dužnost. Uz suglasnost sultana Mehmeda I u Bosnu tokom ljeta 1414. godine dolaze veće osmanske oružane snage. Pred opasnosti od Ugara i njihovog kralja Sigismunda dolazi do pomirenja i stvaranja saveza bosanskog kralja Ostoje (1398-1404. i 1409-1418) vojvode Sandalja Hranića, hercega Hrvoja Vukčića, te drugih krupnih i istaknutih bosanskih feudalaca koji zajedno sa Osmanlijama nanose Ugri- ma veliki vojni poraz kod Doboja 1415. godine. Od tada je potisnut ugar- ski, a ojačan osmanski uticaj u Bosni. U narednim godinama Ishak-beg kao najznačajnija ličnost sam ili zajedno sa najstarijim sinom Barakom često je sa ili bez poziva sa vojnim odredima redovno dolazio na teritoriju Bosanske kraljevine.¹⁰

Vodeći vrlo promišljenu unutrašnju i vanjsku politiku, u prvim godi- nama svoje vladavine novi sultan Murat II pokušava da sa susjednim drža- vama održava što bolje prijateljske odnose. Prema preostalim anadolskim bejlucima, kao i Bizantu, te Ugarskom kraljevstvu i Mletačkoj republici kad god je mogao vodio je diplomatske pregovore, a ratovao kada nije imao drugog izbora. Razlog za takvu politiku bio je što je na unutrašnjem polju provodio mnoge reformne mjere sa ciljem ojačanja postojećih i formiranja novih svjetovnih, duhovnih i vojnih institucija. U prvom redu nastojao je i u tome uspio modernizovati oružane snage. Od njegovog vremena u ratovima sa susjedima Osmanlije na najbolji način koriste artiljeriju, po- sebno topove koji sve više potiskuju starija i prevaziđena oružja. Donosi zakonske propise o jeničerskoj organizaciji, propise o efikasnijem sudstvu, ali i formiranju institucije koja će u sultanovo ime voditi računa o vjerskim poslovima i aktivnostima. Uvođenje ove institucije bilo je 1424. godine na čelu sa prvim šejhu-l-islamom mulla Mehmed Šemsuddin Fenari efendi- jom.¹¹ Posebno je velika promjena bila u daljem vođenju osmanske vojne strategije. Postepeno se napušta gazijstvo, koje je bilo od samog početka nastanka osmanskog bejluka u cilju širenja teritorija pod sultanovom vla- sti i prelazak na ratovanje kakvo su vodile sve velike države od antičkih vremena. Sve te mjere bile su priprema da osmanska država sa novim mje- rama polahko prelazi u red regionalnih sila. Ovakvu politiku vodile su sve

¹⁰ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str.26; V. Ćorović, *Historija Bosne*, str. 410; M. Imamović *Historija Bošnjaka*, str. 74

¹¹ Dr. Abdulkadir Altunsu, *Osmanlı şeyhülislamı*, Ankara, 1972., pp. 1

osmanske istaknutije ličnosti, pa i članovi porodice Ishaković.

To je bilo vidljivo kada 1439. godine Ishak-beg preuzima dužnost prvog sandžakbega Smederevskog sandžaka, a na njegovo mjesto u Skoplju dolazi njegov sin Barak. On je i prije 1439. godine ratovao sam ili zajedno sa ocem na teritoriji Despotovine, kao i u Bosne. Veći vojni upadi u Bosnu pod vođstvom Baraka desili su se 1435. godine. Tada je sa većim vojnim snagama došao Barak na poziv Stjepana Vukčića-Kosače. Nakon vojne aktivnosti na posjedima bosanskih feudalaca iz porodice Pavlovića, povukao se sa svojim odredima u Hodidjed. I u narednim godinama iz više razloga dolazi u Bosnu sa manjim i većim vojnim snagama. Ubrzo nakon što je preuzeo dužnost zapovjednika Skopskog krajišta Barak umire. Neposredno iza njegove smrti, dužnost zapovjednika Skopskog krajišta preuzima mlađi brat Isa-beg. On će sa kraćim prekidom (1443-1444) na toj dužnosti biti sve do imenovanja na položaj bosanskog sanžakbega 1464. godine.¹² Poslije osmanskog osvajanja Srpske despotovine (1439) pa sve do 1448. godine u izvorima nema puno podataka da su Osmanlije sa većim vojnim snagama prisutne na teritoriji Bosanske kraljevine.

U to vrijeme pažljivo je pratio sva dešavanja na teritorijama obnovljene Despotovine (1444.) i srednjovjekovne bosanske države. To nije bilo slučajno. Bio je to teritorij koji se trebao vojno i politički osvojiti i odakle je trebalo, kao što će biti od druge polovine 15. stoljeća, nastaviti ofanzivne akcije na druge prostore zemalja jugoistočne Evrope. Upravo je to jedan od razloga što Isa-beg između 1448. i 1451. godine između Višegrada i Sarajeva osniva *Bosansko krajište* koje je bilo pod upravom Skopskog krajišta na čijem čelu se nalazio Isa-beg. U početku, *Bosansko krajište* zapremalo je prostor cijelog Sarajevskog polja i okolnih planinskih predjela.¹³ Hazim Šabanović pretpostavlja da se ta teritorija prvobitno nazivala *vilajet Hodidjed*, a nešto kasnije *vilajet saray-ovasi* (vilajet sarajevsko polje).¹⁴

U to vrijeme osmanska država je pod sultanom Muratom II vojno, politički i institucionalno se konsolidovala. Vojne pobjede nad ugarskom vojskom pod zapovjedništvom Janjoša Hunjadija kod Varne 9. novembra 1444. i na Kosovu polju 18/19. oktobra 1448. godine odredili su sudbinu Osmanlija na Balkanu. Obje ove pobjede učvrstile su poziciju osmanske

¹² B. Zlatar, „O nekim muslimanskim feudalnim porodicama“, str. 93.

¹³ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 36; B. Zlatar, „O nekim muslimanskim feudalnim porodicama“, str. 93

¹⁴ Vesna Mušeta-Aščerić, *Sarajevo i njegova okolina u XVI stoljeću, između Istoka i Zapada*, Sarajevo 2005. godine, str. 14; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, str. 35. i 36.

države u jugoistočnoj Evropi.¹⁵ Njima je stoljeće unaprijed bila zapečaćena sudbina jugoistočne Evrope.¹⁶

Zato i ne iznenađuje da Osmanlije u Bosni upravo tih godina osnivaju *Bosansko krajište*. Do sada se o ovim činjenicama nije konkretnije govorilo. Isa-beg Ishaković sada ima više saglasnosti osmanskog državnog vrha, i sultana Murata II da se sa većom energijom u narednom periodu vojno napada ne samo teritorij Bosanske kraljevine, nego i da sa svojim odredima napada i obnovljenu Srpsku despotovinu i da sa odredima i vojnim zapovjednicima upada na prostore Dalmacije koja je bila pod mletačkom i Slavoniju pod ugarskom vlasti. Značaj i mjesto *Bosanskog krajišta* u narednih 15 godina postaje još veće i značajnije, ne samo za lokalne, nego i regionalne aktivnosti. U narednoj deceniji osmanske snage sve češće i agresivnije su naročito na teritoriji Despotovine. To je vrijeme kada Isa-beg postiže ne samo vojne nego i političke uspjehe. Posebno to dolazi do izražaja kada na osmanski prijesto 1451. godine dolazi mladi i energični sultan Mehmed II. U trenutku preuzimanja prijestolja naslijedio je društveno-politički, ekonomski i posebno vojno sređenu državu. Zato je i mogao da odmah započne sa realizacijom ranije planiranih vojnih osvajanja susjednih zemalja. Već 29. maja 1453. godine osvaja Konstantinopol i sa historijske scene uklanja hiljadugodišnje Bizantsko carstvo. Zbog postignutog uspjeha od tada je poznat pod imenom Mehmed Fatih (Osvajač). Narednih godina osvaja i preostale dijelove te drevne Imperije (1453-1461) na Peloponezu i maloj Aziji (Trapezunsko carstvo), te dio preostalih anadolskih emirata. Od tada je Osmansko carstvo bilo u pravom smislu regionalna sila. Sve je to praćeno državnim politikom širenja i učvršćenja sultanove vlasti u evropskom dijelu Carstva. Poslije osvajanja Srpske despotovine 1459. godine u narednom periodu aktivnost osmanskih odreda naročito postaje intenzivna na teritoriji srednjovjekovne Bosanske kraljevine. No, prije Fatihovog dolaska u Bosnu maja 1463. godine Isa-beg je po naređenju sultana i osmanskog državnog i vojnog vrha pripremio teren da se i Bosna, kao i prije toga Despotovina, te druge zemlje što lakše i bez velikih žrtava i materijalnih razaranja osvoji. U tom smislu je još 1455.

¹⁵ *Историја народа Југославије (од почетка ЦИВИ века)*, Прва књига, Београд, 1953, стр. 439; X. Иналцик, *Османско царство*, стр. 34; Н. Батен, *Успон Османлија*, стр. 88-89; Feridun Emedžen, „Osmanska politička historija“, u: *Historija osmanske države i civilizacije*, str. 24-25.

¹⁶ J. Matuz, *Osmansko Carstvo*, str. 40.

godine u blizini Rasa koji je bio embrion sprske srednjovjekovne države podigao potpuno novo gradsko naselje poznato pod imenom Novi Pazar (tur. Yeni Pazar).

Iako se 1455. godina navodi kao datum nastanka Novog Pazara na tom području su navedene godine spomenuta dva sela: Potok i Parica. Temelji za urbani razvoj ovog grada udareni su naredne 1456. godine. Kako piše Konstantin Jiriček, osmanska vojska je te godine osvojila cijelu teritoriju južne Despotovine sa gradovima: Novo Brdo, Prizren, Lipljen, Trepču, oblast Brankovića kod Vučitrna i Novog Pazara, Bihor u dolini Lima, te Medun u planinama Zete. Sve je to navedeno u zbirnom katastarskom popisu Krajišta Isa-bega Ishakovića iz 1455.godine¹⁷ i opširnom katastarskom popisu oblasti Brankovića iz 1455. godine.¹⁸ U to vrijeme Isa-beg je sa ovih prostora imao prihode u iznosu od 763.000 akči.¹⁹

Prije nego su počeli građevinski radovi Novog Pazara, podigao je vojni logor na prostoru gdje se nalazi gradski park. Zatim je podigao džamiju i hamam.²⁰ U narednim godinama podižu se drugi sakralni i profani objekti. Sa vojnog aspekta Novi Pazar ima veliki vojni značaj sve do Fatihovog osvajanja srednjovjekovne bosanske države 1463. godine. Do prvih decenija 16. stoljeća Novi Pazar se brzo izgrađuje i širi, te postaje važan administrativno-ekonomski centar i jedan od važnijih gradova u evropskom dijelu Osmanskog carstva. Zasluga za to nesumnjivo je pripadala njegovom osnivaču Isa-beg Ishakoviću.

U međuvremenu Isa-beg usmjerava svoje aktivnosti prema mjestima današnje istočne Bosne. To mu je utoliko lakše jer je već na toj teritoriji prije nepunu deceniju imao formiranu vojnu oblast - *Bosansko krajište*. Sa tog prostora u narednim godinama poslije Fatihovog osvajanja Kon-

¹⁷ Dr. Hazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića—zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Uvod, turski tekst, prevod i komentari, MONUMENTA TURCICA HISTORIAM SLAVORUM MERIDIONALIUM ILUSTRANTIA, Tomus secundus, Serija II, DEFTER I, Knjiga I, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo. 1964. godine, str. 1-167.

¹⁸ *Oblast Brankovića, Opširni katastarski popis iz 1455 godine*, Priredili: Hamid Hadžibegić, Adem Handžić i Ešref Kovečević, MONUMENTA TURCICA HISTORIAM SLAVORUM MERIDIONALIUM ILUSTRANTIA. Tomus tertius, Serija II, DEFTERI I, Knjiga 2, sv.1, Sarajevo, 1972 godine, str. 3-347.

¹⁹ Ејуп Мушовић, „Хасови Исак-бег Исхаковића”, у: *Нови Пазар и околнина*, Београд, 1959, стр. 108.

²⁰ Ibidem, 115.

stantinopola (29.05.1453) započele su intenzivnije vojne aktivnosti prema Despotovini, Dalmaciji i Slavoniji. Istovremeno je Isa-beg uz saglasnost sultana i Porte pored izgradnje Novog Pazara (1456.) započeo izgradnju i Sarajeva (1462.). Podizanje novih urbanih sredina kao što su Novi Pazar i Sarajevo bilo je u skladu sa osmanskim politikom prema kojoj su gradovi predstavljali oslonac osmanske države. U njima su bili koncentrisani državne institucije, vojne snage, privredna aktivnost, te obrazovno kulturni život. Uz pomoć države, kao i vakufima koje osnivaju bogate i ugledne ličnosti osmanskog carstva kao što je bio i Isa-beg Ishaković nastalo je više urbanih sredina.²¹

Proširenje postojećih i izgradnja novih gradova u Bosni, kao i drugim dijelovima tadašnje osmanske države u 15. kao i narednom 16. stoljeću bila je uslovljena zbog vojno strateških, komunikacionih, privrednih i administrativno-upravnih razloga.²² O njima kao cjelini brinula se država, a ugledniji i bogatiji pojedinci, obično civilni i vojni dužnosnici preko svojih vakufskih zadužbina doprinosili su da se ta urbana mjesta brže ili sporije razvijaju. To posebno dolazi do izražaja od vremena vladavina sultana Mehmeda II Fatih u drugoj polovini 15. stoljeća.²³ U pravilu već tada gradska naselja dobivaju orijentalno-islamski izgled i ne razlikuju se puno od urbanih mjesta sa šireg prostora zemalja Bliskog istoka.²⁴

Imajući u vidu navedeno i Isa-beg Ishaković postupa u skladu sa zvaničnom politikom osmanske države. On raspolaže velikim posjedima u vilajetima: Jeleč, Zvečan, Hodidjed, Sjenica, Ras, Skoplje i Kalkandelen (Tetovo).²⁵ Kao i druge ugledne i bogate ličnosti postupa u skladu sa tadašnjom praksom uvakufljenja znatnog dijela svoje pokretne i nepokretne imovine, izgradnjom brojnih profanih i sakralnih objekata, koji direktno utiču na nastanak novih i proširenja postojećih gradova. Bila je to višestru-

²¹ Behija Zlatar, "Balkanski grad u osmanskome periodu (XV i XVI stoljeće)", *Godišnjak*, ANU BiH, knj. 42, Sarajevo 2013. godine, str. 136.

²² Adem Handžić, „O značaju putove za razvitak gradskih naselja u Bosni u XVI i XVII stoljeću“, u: *Studije o Bosni, Historijski prilozi iz osmanskog-turskog perioda*. Istanbul, 1994. godine, str. 207.

²³ Behija Zlatar, *Zlatno doba Sarajeva (XVI stoljeće)*, Sarajevo, 1996. godine, str. 13. i 14.

²⁴ Ibidem, str. 12.

²⁵ Hazim Šabanović, *Krajište Isa-beg Ishakovića, zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo, 1964. godine; B. Zlatar, „O nekim muslimanskim feudalnim porodicama“, str. 93.

ka dobit kako za njega, tako i državu. Ovakvom politikom Osmansko carstvo brže i temeljitije učvršćuje sultanovu vlast na novoosvojenim teritorijama, lokalno stanovništvo ima ličnu i materijalnu korist, a vakif, kao što je u ovom slučaju Isa-beg Ishaković, ima ličnu, društvenu i duhovnu satisfakciju. Time je za sva vremena ostavio pomen na svoje ime i dijela koja čuvaju uspomenu na njegove plemenite namjere. Takvu praksu nastavit će i njegov sin Mehmed-beg Čelebi, utemeljitelj današnje Rogatice (Čelebi Pazar) i Sokoca. Dobro dijelo čuva se i pamti ma gdje, kada i odakle dolazilo.

Prof. dr. Vesna Mušeta-Aščerić

METODOLOŠKI PRISTUP IZUČAVANJU NASTANKA GRADOVA ORIJENTALNE FIZIONOMIJE U OKVIRU OSMANSKOG CARSTVA NA PRIMJERU SARAJEVA

Kao što se za srednjovjekovne bosanske gradove ne mogu primjeniti jedinstveni kriteriji koje su primjenjivali autori koji su se bavili izučavanjem nastanka i razvoja srednjovjekovnih bosanskih gradova, tako se ni za izučavanje nastanka i razvoja bosanskih gradova orijentalne fizionomije ne mogu dosljedno primjenjivati kriteriji za izučavanje nastanka i razvoja gradova u drugim dijelovima Osmanskog carstva.

Osim toga u odgovoru na pitanje šta se podrazumijeva pod pojmom bosanskog srednjovjekovnog grada u smislu naseobinske kategorije, te kako je njegovo mjesto u tipologiji i klasifikaciji srednjovjekovnih evropskih gradova u literaturi su dva različita mišljenja. Sasvim je drugi pristup primjenjivan kada je riječ o definisanju pojma gradskog naselja orijentalne fizionomije u Bosni u doba osmanske uprave. Na to pitanje autori su dali sasvim nedvosmislen odgovor.¹ Njihov doprinos je upravo u definisanju

¹ Ovim problemom najviše se bavio Hazim Šabanović: H. Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, *POF*, II/1951, Sarajevo 1952, str. 7-37, H. Šabanović, *Krajište Isabega Ishakovića, Zbirni katastarski popis, 1455. godine*, MTHSMI, Tomus secundus,

pojma bosanskog grada orijentalne fizionomije, te njegovog mjesta u **tipologiji i klasifikaciji gradova** u okviru Osmanskog carstva. Zahvaljujući tome bilo je moguće pratiti razvoj Sarajeva od malog srednjovjekovnog trga do gradskog naselja orijentalne fizionomije. Osim toga, prethodna istraživanja koja su objavljena u vezi nastanka i razvoja drugih gradova ukazala su na **metodološki pristup** koji je neophodno primjeniti istraživačkom postupku u davanju odgovora na pitanja vezana za nastavak i razvoj orijentalnog Sarajeva.

U najužoj vezi sa gore navedenim je i **pitanje kontinuiteta**, od srednjovjekovnog do orijentalnog grada, kako topografskog kontinuiteta tako i ostalih pitanja vezanih za promjene u urbanom izgledu grada i života unutar njega. Kada je riječ o kontinuitetu u nastanku i razvoju Sarajeva bilo je neophodno odgovoriti na pitanja da li je na mjestu današnjeg Sarajeva postojalo srednjovjekovno naselje i ako jeste, kojem tipu naselja je pripadalo, te postoji li kontinuitet u nastanku orijentalne varoši.² U odgovoru na ova pitanja nije se moglo doći metodom uklapanja u naselja srednjovjekovne Bosne u unaprijed stvorene tematske šeme, kako su to radili pojedini autori koji su se bavili nastankom i razvojem srednjovjekovnih naselja na prostoru Bosne, pa i Sarajeva. Čini se da je u odgovoru na ova pitanja najbolje krenuti od zaključka do kojih je došao Hansa Planitz koji se bavio nastankom srednjovjekovnih evropskih gradova. On je zaključio da u razmatranje ovih tema ne može biti jedinstvene teorije, opće važeće za sve. Drugim rječima, on je konstantovao da ne postoji nikakva specijalna teorija koja bi mogla dati jedinstveno rješenje za svaki pojedinačni slučaj i sugerise sagledanje svih elemenata koji su neophodni za utvrđivanje kriterija za klasifikaciju naselja u određenom periodu i na određenom prostoru. Dakle, treba, po njemu, krenuti od osnovne **historijske dimenzije, a to su vrijeme i prostor**.

Primjenjujući ovakvo polazište i ovakav metodološki pristup došlo se putem pozitivnih rezultata u istraživanu nastanka i razvoja srednjovjekovnih gradova u pojedinim sredinama, pa i u Bosni, te u utvrđivanju njihove

Defteri, knj. 1, Sarajevo, 1964.; H. Šabanović, „Pitanje turske vlasti u Bosni do pohoda Mehmeda II 1463. godine“, *GDI BiH*, god. VII, Sarajevo 1955, str. 111-128, H. Šabanović, „Bosansko krajište“, *DGI BiH*, god. IX, Sarajevo 1957; H. Šabanović, „Postanak i razvoj Sarajeva“, *Radovi naučnog društva*, NR BiH, knj. 5, Sarajevo 1960, str. 71-115.

² H. Šabanović, *Je li postojao grad Vrhbosna? Urbanistički problemi*, Sarajevo 1958; V. Mušeta-Aščerić, *Sarajevo i njegova okolina u XV stoljeću*, Sarajevo 2005, str. 111-115.

tipologije i klasifikacije, neovisno od ranije utvrđenih standarda u zapadnoevropskoj historiografiji. Ispravnost ovog **metodološkog pristupa** potvrđuje i činjenica da se došlo do zaključka, da uprkos nekim zajedničkim razvojnim karakteristikama kakvu imaju evropski srednjovjekovni gradovi, pa i u Bosni, nisu nastali na istim osnovama niti su se jednako razvijali. Isto tako može se konstantovati i orijentalni grad.

Nastanak gradova orijentalne fizionomije u Bosni započinje sa uspostavljanjem prvih osmanskih uporišta sredinom XV stoljeća. Osmanska vlast sa sobom donosi novi tip grada koji je po nastanku i karakteru različit od onog kojeg zatiču. Na prostoru Bosne to su kasaba i šehar.³ Po svojoj fizionomiji **orijentalni grad** je novi fenomen, bez obzira da li postoji kontinuitet mjesta i života. Na dalji i ubrzaniji razvoj gradskog života na ovim prostorima uticalo je uspostavljanje stalne osmanske vlasti. U literaturi se može pronaći konstantacija da je „tek za višegodišnjeg života balkanskih naroda u granicama osmanske države došlo do nastanka i razvoja gradskih naselja“, odnosno da je doba na Balkanu bilo doba orijentalno-balkanske urbanizacije“, koja se po intenzitetu gradnje mogla porediti sa razvojem gradskih sredina na evropskom zapadu.

Nastanak i razvoj orijentalnih naselja u Bosni, kao i u drugim dijelovima Osmanskog carstva, bio je rezultat osmišljene državne politike, čiji su izvršioци bili vakufi.⁴ Izgradnjom vakufskih objekata udarani su temelji urbanom razvoju nekog grada, pa Adem Handžić s pravom konstantuje da su vakufi činili „urbane kosture grada“. Iz tih razloga - izgradnje prvih objekata koji će činiti jezgro buduće urbane sarajevske Čaršije i prvih mahala, a koji su bili osnova za nastanak kasabe - Isa-beg Ishaković se smatra osnivačem, odnosno utemeljiteljem grada Sarajeva. Dakle, u nastanku Sarajeva kao orijentalne varoši, prepoznatljiva je državnost, odnosno vojno

³ B. Zlatar, „Tipologija gradskih naselja na Balkanu u XVI stoljeću“, *Gradska kultura na Balkanu (XV vijek)*, 2, Zbornik radova SANU, Balkanološki institut, posebna izdanja, knj. 36, Beograd 1988, str. 63-73.

⁴ O ulozi vakufa u nastanku i razvoju orijentalnih gradova Bosne pisalo je više autora: A. Bejtić, „Uloga vakufa u izgradnji i razvitku naših gradova“, *Narodna uzdanica, Kalendar 1944*, str. 151-161; A. Handžić, „Vakuf kao nosilac državnih i društvenih funkcija u Osmanskom carstvu“, *Studije o Bosni, historijski prilozi osmansko-turskog perioda*, Istanbul 1994, str. 143-150.; B. Zlatar, „Popis vakufa u Bosni u XVI stoljeću“, *POF, XX-XXI*, Sarajevo 1974, str. 109-178.

strateška komponenta. Međutim, kako je među prvim objektima Isa-beg podigao tekiju na Bendbaši, to se u nastanku i razvoju Sarajeva ne može izostaviti ni derviša komponenta, jer je za njeno izdržavanje Isa-beg podigao još neke objekte koji su činili okosnicu daljeg urbanog razvoja kasabe Saraj.⁵

Drugi, najznačajniji objekat pored tekije na Bentbaši je Careva džamija, koju je Isa-beg podigao, po jednim autorima sredstvima svog vakufa, a po drugim, sredstvima iz državne blagajne.⁶ U literaturi su se postavljala i pitanja da li se uopšte njena izgradnja može vezati za Isa-bega, je li ova džamija podignuta 1457. godine, prvobitno bila drvena,⁷ odnosno „ograđena kamenim zidom, a pokrivna drvenim krovom“.⁸ Da li ju je poklonio sultanu Mehmedu II El-Fatih, kada je ovaj 1463. godine posjetio Sarajevo, te da li je u istom obliku postojala sve do 1565/1566. godine, kada je na istom mjestu sagrađena nova, kamena džamija.⁹

U daljem razvoju gradova orijentalne fizionomije, pa i Sarajeva, presudnu ulogu je imala **institucija muafijeta**, koja je bila identična davanju sloboda gradovima na zapadu. Kao osmanski pravni sistem **muafijet** je podrazumijevao potpuno ili djelimično oslobađanje rajinskog stanovniš-

⁵ A. Handžić, „O ulozi derviša u formiranju gradskih naselja u Bosni u XV stoljeću“, *POF*, XXXV/1981., Sarajevo 1981, str. 169-178.

⁶ Čak i A. Handžić na jednom mjestu ističe da se u dokumentima pojavljuje podatak da je malenu džamiju podigao Isa-beg kao svoj vakuf, da bi na drugom mjestu konstantovao da je podignuta carskom naredbom kao državna džamija. A. Handžić, „Vakuf kao nosilac određenih državnih i društvenih funkcija u Osmanskom carstvu“, *Studije o Bosni, historijski prilozi iz osmansko-turskog perioda*, Istanbul 1994, str. 80, 114-115.

⁷ U popisu vakufa iz 1470. godine, koji se poziva na stare deftere, po B. Zlatar se vidi da je džamija podignuta 1457. godine i da je posvećena sultanu Mehmedu II Fatihu. B. Zlatar, *Zlatno doba Sarajeva (XVI stoljeće)*, Sarajevo 1996, str. 29.

⁸ Muvekit Salih Sadiki Hadžihuseinović, *Povijest Bosne*, knj. I, Sarajevo 1999, str. 63.

⁹ U fermanu koji je 1565. godine dobio bosanski valija Mustaj-beg zahtjeva se da „lijepu dažmiju rahmetli sultana Fatiha Mehmeda“ koja je 1560. godine izgorjela, nakon provale Vuka Jajčanina u Sarajevu, treba ponoviti i popraviti. U izvještaju komisije koja je obišla objekat i konstantovala oštećenje kaže se „neka se do temelja obori, te nanovo s kubetom izgradi, a na svaki način bolja.“ S. Kemura, *Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobi*, Sarajevo 1913, str. 476-477. Osim toga, arhitektonski izgled objekta, način gradnje, zidno slikarstvo i druga saznanja do kojih se došlo nakon istraživačkih radova poduzetih 1980. i 1985. godine, otklanjaju sumnju da je ovaj objekat iz Isa-bega vremena, A. Andrejević, *Arhitektura i zidno slikarstvo XVI veka Careve džamije u Sarajevu*, Naučno društvo SR BiH, Posebna izdanja, knj. III Sarajevo, 1963, 129 nap. 22, str. 355.

tva od državnih i feudalnih poreza. Na taj način stanovništvo novog naselja usmjeravano je na bavljenje gradskim zanimanjima (zanatstvo i trgovina).¹⁰ Muafijet je, ustvari bio podstrek za dolazak seoskog stanovništva u grad i njegovo okretanje ka gradskim centrima. Da bi neko naselje (selo ili varoš) steklo status kasabe, osnovne gradske jedinice orijentalnog tipa, morali su biti zadovoljeni osnovni uslovi: stalno naseljeno muslimansko stanovništvo, najmanje jedna veća muslimanska mahala (muslimanski džemat), te jedna džamija u kojoj se obavljalo svih pet namaza, džuma petkom i pazarni dan.¹¹

Pored ovih, općih uslova, za nastanak orijentalnog naselja, u Bosni su postojali i specifični uslovi koji su proizilazili iz položaja Bosanskog sanžaka, kao graničnog područja Osmanskog carstva na zapadu. Zbog toga je formiranje gradskih naselja u tom graničnom području ovisilo od dva osnovna preduslova: sigurnosti granica i procesu prihvatanja islama. Kada je riječ o srednjovjekovnom naselju na mjestu današnjeg Sarajeva, bilo je potrebno najprije utvrditi elemente po kojima se ovo naselje razlikuje od „pravog“ grada i elemente koji ga razlikuju od seoskog naselja, a potom sagledati nastanak i razvoj tog srednjovjekovnog naselja i njegovo uklapanje u novo gradsko tkivo orijentalne fizionomije. Dakle, u istraživanju treba krenuti od osnovnih historijskih dimenzija, a to su **vrijeme i prostor**. Kada je riječ o prelomnom periodu u historiji srednjovjekovne Bosne, gubitku njene samostalnosti, te uspostavljanja stalne osmanske vlasti, morao se primjeniti **metodološki pristup** kojeg je nametnula sama tema. Pored **hronološkog i tematskog pristupa**, jednako je bilo važno upotrijebiti i **uporedni metod** koji bi dao širi aspekt u sagledavanju nastanka gradskih naselja na tlu srednjovjekovne Bosne, odnosno njihovih sličnosti i razlika sa gradovima nastalim u užem i širem okruženju. S druge strane, još važnije je bilo sagledati kako i gdje se formiraju gradska naselja orijentalne fizionomije i koji su značaj ona imala u ukupnoj osmanskoj politici prema Balkanu. Kako su Sarajevo i Zvornik bili prvi bosanski gradovi koji su po-

¹⁰ A. Sućeska, „O Muafiyet-u u Bosanskom ejaletu“, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*, XXI, 22, Sarajevo, 1986, str. 235-243.; A. Handžić, „Značaj muafijeta u razvitku gradskih naselja u Bosni u X vijeku“, *JIC*, 1-2, Beograd, 1974, str. 60-69.; Po mišljenju A. Handžića nije slučajno što su Novi Pazar i Sarajevo prva gradska naselja koja su dobila status kasabe.

¹¹ Adem Handžić, „O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI vijeku“, *POF*, XXV/1975, Sarajevo, str. 134.

stali sjedište sandžaka¹² oba grada u sebi su imala utkanu srednjovjekovnu osnovu. Prije svega Sarajevo ima izgled otvorenog tipa, koji se širio na Sarajevsko polje, a u zaštiti utvrđenja koje je svoj srednjovjekovni gotički izgled promijenilo u prepoznatljivo osmanskog utvrđenje ispred kojeg se razvija kasaba Saraja. Arhitektura i koncepcija gradnje Bijele tabije je specifična. Pravougaona osnova sa četiri kule na uglovima i jednom iznad ulazne kapije, tip je gotičke utvrde XVI stoljeća, ugarske gradnje, koja se susreće u susjednoj Hrvatskoj tog vremena, kao u zapadnim dijelovima Bosne, odnosno koncept četvrtaste osnove grada sa kulama na uglovima je način na koji su oblikovani gradovi na zapadu u gotičkom stilu.¹³ Bijela tabija, međutim je utvrđenje bez bastiona, kao zasebnih artiljerijskih platformi, što znači da je i ona mogla nastati krajem XIV ili početkom XV stoljeća, tj. u vrijeme kada ovdje još nije otpočela masovnija upotreba topova. Za potrebe tvrđavske posade tu je izgrađena tvrđavska džamija čiji temelju su otkriveni arheološkim iskopavanjima koja su na Bijeloj tabiji obavljena 1991. godine. Ovu džamiju mogao je podići Isa-beg, ali i vojvoda Skender koji zamjenjuje Isa-bega u njegovoj odsutnosti.¹⁴

Ne treba zaboraviti da je XV stoljeće period uspona Osmanskog carstva, period njegovog prodora na zapad, te da je Bosna u relativno dugom periodu bila granično područje, odnosno polazište za daljna odvajanja. To najbolje pokazuje osnivanje Krajišta Isa-bega Ishakovića, a potom i Bosanskog sandžaka. Poznato je da je ovo područje, kao i u srednjem vijeku, tako i tokom osmanskih osvajanja, imalo vojno-strateški, geopolitički i komunikacijski značaj. To su bili i razlozi za dalji urbani razvoj Sarajeva od kasabe ka šeheru.

Dakle, urbani razvoj orijentalnog Sarajeva odvijao se u dvije faze: prva do proglašenja naselja kasabom, carskim beratom i njenim upisom u spisak kasaba. Nakon toga ovo naselje je u klasifikaciji naselja promijenilo ne samo status nego i naziv, što je opet uvjetovalo određene administra-

¹² A.Handžić, „Zvornik u drugoj polovini XV stoljeća“, *GDI BiH*, god. XVIII, Sarajevo, 1970, str. 141-196.

¹³ A. Bejtić, „Srednjovjekovni grad Hodidjed bio je na Vratniku u Sarajevu“, *ANU BiH, Radovi LXIV*, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 20, Sarajevo, 1979, str. 117-121.

¹⁴ Vojvoda Skender spominje se u Isa-begovoj vakufnami iz februara 1462. godine kao jedan od svjedoka iz rubnih bilješki popisa Bosanskog krajišta iz 1455. godine. Vidi se da boravi u Sarajevu sve do jula 1463. godine. Također se zna da zamjenjuje Isa-bega u njegovoj odsutnosti iz Saraja.

tivne promjene. Gradsko područje također je moralo biti definisano već kod dobivanja statusa kasabe, kako bi se tačno znalo koje stanovništvo ima status gradskog stanovništva, odnosno koje potpada pod muafijet. Druga faza, potpomognuta muafijetom, a sprovedena institucijom vakufa, može se okarakterisati kao period nastanka i razvoja mahala, ali i definitivnog oblikovanja čaršije, a odvijala se u drugoj polovini XV i početkom XVI stoljeća.

Sarajevska Čaršija se spominje više puta u Isa-begovoj vakufnami iz 1462. godine prilikom opisivanja granica dobara koja se vakufe. Iz tih podataka znamo tačne granice u okviru kojih se razvio suk, kako ga bilježi vakufnama. Oko ovog trga, te oko Isa-begovog karavan-saraja, odnosno hana, nastavio se dalji razvoj sarajevske Čaršije u urbanom i sadržajnom pogledu. Pored zanata grupisanih u esnafe, na Čaršiji svoje dućane su imale i aščije, pekari, mesari, slastičari i dr.¹⁵ Pored Čaršije, dućana i drugih poslovnih objekata bilo je i u mahalama, što se vidi iz Isa-begove i Ajas-begove vakufname.

Problem identifikacije sarajevskih mahala, te njihova geneza u metodološkom pogledu bio je dosta zahtjevan. Prve mahale se razvijaju oko vakufskih objekata, po kojim dobivaju nazive, pa ih je bilo lako identifikovati. Mahala Stare Careve džamije, Mahala Isa-begove zavije i dr. Međutim, kasnije, mahale se formiraju izdvajanjem iz starih mahala ili spajanjem pojedinih dijelova susjednih mahala, što uveliko otežava njihovu identifikaciju i ubikaciju.¹⁶ Kako god su prve mahale na prostoru srednjovjekovnog sela Brodca, tako su se i ostale mahale formirale na prostorima srednjovjekovnih sela (Bistrik, Bjelave, Koševo, Komatin, Žagrići i dr).¹⁷

Šta je mahali davalo status gradskog područja ne vidi se iz dokumenata. To svakako nije muslimanski džemat, jer su ga mahale imale, nije ni postojanje mesdžida ili džamije, jer svaka mahala nije morala imati svoj mešdžid. Prema tome, ni to nije uslov za sticanje statusa mahale kao dijela

¹⁵ Na osnovu podataka Opširnog popisa Bosanskog sandžaka iz 1488/89. godine, gdje su u tri sarajevske mahale upisani svi njihovi stanovnici, sa naznakom zanimanja, znalo se koji su zanati bili zastupljenji na Čaršiji.

¹⁶ O ubikaciji i identifikaciji sarajevskih mahala nastalih u XV i početkom XVI stoljeća, opširnije vidi V. Mušeta-Aščerić, *Sarajevo i njegova okolina u XV stoljeću - Između zapada i istoka*, Sarajevo 2005, str. 156-197.

¹⁷ Tako se na prostoru sela Brodac, pored Mahale Isa-begove zavije, u njenom produžetku, formira begova mahala koja se prostirala sve do Čaršije.

gradskog područja. Osnovni kriteriji za sticanje statusa mahale kao dijela gradskog područja bilo je zanimanje stanovnika. Ukoliko su preovladavala zanimanja stanovnika mahale karakteristična za gradsko stanovništvo (zanatstvo i trgovina) mahala je postojala dio gradskog područja. Tu je odlučujuću ulogu imao muafijet, jer je gradsko stanovništvo oslobođano rajinskih i drugih poreza potpadalo pod muafijet.

Dok su za izučavanje nastanka srednjovjekovnog naselja na mjestu današnjeg Sarajeva izvori bili dosta oskudni, to je za izučavanje nastanka i razvoja orijentalnog Sarajeva situacija bila daleko povoljnija. Naime, najznačajnije podatke, kada je riječ o osmanskim izvorima daju defteri, mada se ne mogu zanemariti ni podaci drugih izvora, poput vakufnama, ali i latinski i ćirilski izvori. Osmanske popisne knjige, defteri kako poimenični, tako i sumarni, daju podatke, ne samo o zatečenoj političko-teritorijalnoj organizaciji prostora, nego i njegovo organizovanje po uspostavljanju osmanske vlasti na prostoru Bosanskog sandžaka.

Osim toga, katastarski popisi su i značajan izvor za sagledavanje ukla-panja srednjovjekovnih struktura bosanskog feudalnog društva u osmanski timarski sistem, vrsti posjeda i statusu stanovnika na njima, te daje elemente za tipologiju i klasifikaciju naselja koja zatiču i onih koja se formiraju na orijentalnoj osnovi.

Dr. Behija Zlatar

ZNAČAJ I ULOGA ISABEGOVIĆA U URBANOM RAZVOJU SARAJEVA

Tokom cijele osmanlijske uprave članovi istaknutih begovskih porodica predstavljali su najjači oslonac te vlasti i vodili glavnu ulogu, ne samo u političkom i ekonomskom, nego i u kulturnom životu Bosne. Podizanjem brojnih zadužbina razne namjene, uticali su i na urbani razvitak gradova. Posmatrajući genealogije tih porodica do kraja XVI stoljeća, vidi se da je većina njih domaćeg porijekla, bilo da su potomci istaknutijih rodova iz srednjeg vijeka i srednjevjekovnog seoskog plemstva ili ljudi iz Bosne i regije koji su, prihvatanjem islama, uspjevali da dostignu visoke položaje i obezbjeđe sebi i svojim porodicama vlast i ekonomsku moć. Manji dio ovih porodica je iz Azije, Mađarske, Albanije, Bugarske, kao i drugih dijelova Osmanskog Carstva. I najzad, postoji jedan dio porodica za koje se ne može utvrditi porijeklo i onda se u takvim slučajevima obično iznose razne pretpostavke, legende i slično. U početku osmanske vlasti vodeću društvenu klasu činili su kako oni porijeklom izvan Bosne, tako i veliki broj domaćih feudalaca.¹

Porodica Isabegovića spada u one porodice čiji je rodonačelnik došao iz Azije.² „Ishakovići su“, kako piše Hazim Šabanović, „čisto turska

¹ N. Filipović, „Napomene o islamizaciji u Bosni i Hercegovini u XV vijeku“, *ANUBiH, Godišnjak, Knj. VII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. V, Sarajevo 1970.*, str. 152.

² H. Šabanović, „O organizaciji turske uprave u Srbiji u XV i XVI vijeku“, *Istoriski glasnik*,

porodica porijeklom iz Saruhana³. U prvoj polovini XV stoljeća obavljali su značajne funkcije u Makedoniji, Srbiji i Bosni. Otac Ishak-begov, Pašajigit-beg, došao je iz Saruhana i bio je prvi skopski krajišnik (1392-1414.). Njega je na tom položaju zamjenio njegov sin Ishak-beg (1414-1439), a Ishak-bega njegovi sinovi Barak a zatim Isa-beg koji je sa malim prekidima upravljao ovim krajištem od 1439-1463, a zatim Bosanskim sandžakom do ljeta 1469. godine.⁴

Gazi Isa-beg se pojavio u Bosni sredinom XV stoljeća kao krajišnik skopskog krajišta, kome je pripadalo i bosansko krajište. Godinu dana nakon osnivanja Bosanskog sandžaka, 1464., postao je i njegov upravitelj, gdje je proveo sedam godina koje su bile ispunjene ne samo učvršćivanjem vlasti i vojnim akcijama, nego i gradnjom zadužbina.

Prije nego što je postao bosanski namjesnik, Isa-beg je još 1457. godine podigao džamiju koju je poklonio sultanu Mehmedu Fatihu.⁵ Po tome je džamija dobila ime Careva. Okolo džamije formirala se i jedna od najstarijih sarajevskih mahala koja se u popisima Bosanskog sandžaka naziva *Hatibova mahala*, *Mahala Stare džamije sultana Mehmeda* ili samo *Stara (Atik) džamija*. U blizini džamije Isa-beg je podigao i upravni dvor saraj po kome je grad dobio ime SARAJEVO. U većini gradskih naselja u Bosni prvo su podizane carske džamije, čiji službenici su bili državni i dobivali su plaće iz državnih sredstava. Službenici Careve džamije (imam, hatib i mujezin) posjedovali su timare u okolini Sarajeva, dok su troškovi za džamijsko osvjetljenje, prostirku, održavanje čistoće i opravke isplaćivani iz državnih prihoda, od džizije. Džamija se ne spominje u Gazi Isa-begovoj vakufnami, ali u popisima vakufa iz kasnijeg vremena nalaze se podaci o sredstvima koja su služila za održavanje džamije.⁶

Iako je na prostoru današnjeg Sarajeva bilo naselja i prije dolaska Osmanlija, vakufnama Gazi Isa-bega Ishakovića napisana između 1. februara i 3. marta 1462. godine prvi je pisani dokument o graditeljskoj djelatnosti na ovim

br. 3-4, Beograd 1955., str. 60.

³ Isto, str. 60.

⁴ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1952., str. 25.

⁵ Istanbul, Basbakanlık Osmanlı Devlet Arsivi (BOA), Maliyeden Mudevver (MAD), No 625, str. 689; B. Zlatar, *Zlatno doba Sarajeva*, Sarajevo 1996., str. 231.

⁶ B. Zlatar, „Popis vakufa u Bosni u XVI stoljeću“, *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)*, XX-XXI, Sarajevo 1974., str. 113.

prostorima.⁷ Gazi Isa-beg je u selu Brodca⁸ na Bendbaši sagradio tekiju, hamam uz Carevu džamiju, na Bašćaršiji han Kolobaru, most preko Miljacke, vodovod te mlinove na Miljacki, koje je uvakufio za održavanje svojih zadužbina. I danas se taj kraj u kojem su bili njegovi mlinovi naziva Mlini odnosno Nadmlini. Pored tekije okolo koje je nastala jedna od najstarijih sarajevskih mahala *Mahala Isa-begove zavije*, podizanjem hana, odnosno karavansaraja sa mnogim dućanima, Isa-beg je osnovao i privredni centar na Bašćaršiji a mostom povezo najstariju mahalau koja se formirala okolo Careve džamije sa novim privrednim centrom na drugoj obali. Izgradnjom njegovih zadužbina završena je prva urbanizacija Sarajeva na sistemskoj osnovi 1462. godine, pa se ta godina smatra godinom osnivanja Sarajeva, a njihov utemeljitelj, osnivačem grada. Tada su udareni temelji jednom novom gradu, sa novim imenom, drugačijom arhitekturom i fizionomijom.

U Isa-begovoj vakufnami Sarajevo se naziva kasaba, a da bi jedno naselje dobilo status kasabe bili su potrebni određeni uvjeti a to je: Stalno nastanjeno muslimansko stanovništvo, džamija u kojoj se klanja svih pet vakata namaza, kao i molitva petkom i Bajramom te trg, t.j. postojanje čaršije i održavanje sedmičnog pazarnog dana.⁹ Već je spomenuto da je prva džamija podignuta još 1457. godine okolo koje se formirala najstarija mahala koja se nazivala *Hatibova mahala ili Mahala Stare džamije sultana Mehmeda*. Osmanski izvori spominju još tri mahale koje su nastale okolo Isa-begovih zadužbina i koje su nosile njegovo ime: *Mahala Isa-begove zavije*, *Isa-begova mahala* i *Mahala Isa-begove bašče*. Prije 1462. godine

⁷ Original vakufname Gazi Isa-bega nije se sačuvao. Nekada se nalazio kod Mustaj-bega Fadilpašića, gradonačelnika Sarajeva (1878-1892) i nakon što ga je on posudio Kosti Hormanu gubi joj se svaki trag. Do danas se sačuvalo više prijepisa koji se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Jedan prijepis se nalazio kod mutevelije Isa-begovog vakufa u Skoplju, na osnovu kojeg je prijevod vakufname sačinio Gliša Elezović. Kasnije je vakufnamu preveo Hazim Šabanović: „Dvije najstarije vakufname“, Prilozi za orijentalnu filologiju, (POF), II/1951, Sarajevo 1952. str.5-29.; Isti, „Vakufnama Isa-bega, sina pokojnog Ishak-bega“ u Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV I XVI vijek), Orijentalni institut, Monumenta Turcica IV/1, Sarajevo 1985., str. 9-26.

⁸ Gazi Isa-beg je izuzeo zemljište stanovnika srednjevjekovnog sela Brodca a u zamjenu im je dao zemljište u selu Hrančić (selo u blizini Sarajeva)...jer je smatrao pogodnom da na njoj izgradi šehar...O tom više vid: Istanbul, BOA TD No 24, fo. 18.; H. Šabanović, „Postanak i razvoj Sarajeva“, Radovi, knj. XIII, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 5, Sarajevo 1960., str. 86.; B. Zlatar, Zlatno doba Sarajeva, str. 86.

⁹ A. Handžić, „O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI vijeku“, *POF XXV/1975.*, Sarajevo 1977., str. 134.

nastao je i jedan trg koji se nalazio na današnjoj Baščaršiji gdje je bila važna raskrnica puteva. U blizini tog trga bilo je i kršćansko naselje Gornja Varoš.

Iako se iz Gazi Isa-begove vakufname ne vidi kojem je derviškom redu pripadala tekija, iz nekih kasnijih izvora znamo da je bila mevlevijska. U jednom lijepom prijepisu Mesnevijske iz 1648. godine, koji se danas čuva u Bošnjačkom institutu u Sarajevu, zapisano je da je djelo prepisao Muhamed, mevlevija Bosanac u tekiji koja je sagrađena za mevlevijske dervişe. I Evlija Čelebija je prolazeći kroz Sarajevo zapisao da je pripadalu tom redu: *Mevlevijska tekija nalazi se na obali rijeke Miljacke, na mjestu divnom kao rajska bašča.*¹⁰ Detaljan opis ove tekije ostavio nam je i sarajevski pjesnik Rešid efendija. U pjesmi posvećenoj katastrofi Sarajeva koja ga je zadesila nakon upada vojske Eugena Savojskog 1697. godine on kaže da je najveće mjesto za riznicu nauke tekija Mevlana Dželaludina Rumija.¹¹

U ovoj tekiji stoljećima se održavao zikir, književni kružoci na kojima se tumačila Mesnevijska Dželaluddina Rumije, a u njoj su izrastali i najbolji kaligrafi u Sarajevu. Nažalost, rušenjem Isa-begove tekije 1957. godine i gradnjom benzinske pumpe na njenom mjestu, zauvijek je nestao jedan od prvih objekata na ovim prostorima kojima je započelo urbano formiranje Sarajeva.

Za održavanje svojih zadužbina Gazi Isa-beg je ostavio značajna sredstva, brojne zemljišne posjede i mlinove, koji su pokrivali izdržavanje i popravak zadužbina.¹² Jedna odredba iz njegove vakufname ukazuje da je on pred sobom imao viziju razvoja grada: *“A kada se ukaže potreba za podizanjem kakve građevine u spomenutom vakufu, pa bilo na naseljenom ili nenaseljenom mjestu, nju će osnovati mutevelija prema mjestu i potrebi.”*¹³ Iz jednog popisa vakufa iz 1604. godine vidi se da je u selu Ljubogošti, istočno od Sarajeva iz sredstava Isa-begovog vakufa podignut karavansaraj i most, a u vakufnami je navedeno da je uvakufio i jednu mezru u blizini Ljubogošte. Na osnovu spomenutog popisa vakufa vidi se da je samo u sarajevskoj čaršiji Isa-begov vakuf imao 205 dućana.¹⁴

¹⁰ E. Čelebi, *Putopis-Odlomci u jugoslavenskim zemljama*, Preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo 1996., str. 110.

¹¹ Mehmed Handžić, “Sarajevo u turskoj pjesmi” u: M. Handžić, *Teme iz književne historije, Izabrana djela knj. I*, Sarajevo 1999., str. 498.

¹² Vakufnama Isa-bega Ishakovića za njegove zadužbine u Sarajevu u *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, str. 9-26.

¹³ Isto, str. 25

¹⁴ *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv.I/2, Obradio: Adem Handžić,

Osnivanje Sarajeva i podizanje prvih zadužbina Isa-bega Ishakovića dogodilo se prije propasti Bosanskog kraljevstva (1463). Kada je Bosna definitivno došla u sastav osmanske vlasti, njena teritorija je pretvorena u zaseban sandžak. Sjedište novoosnovanog Bosanskog sandžaka postalo je Sarajevo. Ta činjenica posebno je povoljno uticala na razvoj grada. Prvi sandžakbeg Bosanskog sandžaka bio je Mehmed-beg Minetović, a nakon njega od 1464. pa do aprila 1470. bosanski sandžakbeg bio je Isa-beg. Na osnovu najstarijeg poznatog popisa Bosanskog sandžaka iz 1468. godine, vidi se da su prihodi Gazi Isa-begovih hasova te godine iznosili 1,148.858 akči,¹⁵ što je odgovaralo iznosu hasa tadašnjeg beglerbega u osmanskoj državi.

Dok je bio bosanski sandžakbeg Isa-beg je imao dobru saradnju sa Dubrovčanima. Uzajamno su jedni drugima slali poklone, a Isa-beg im je slao i svoje svirače u vrijeme praznika, dok su Dubrovčani slali i svoje ljekare Isa-begu da ga liječe.¹⁶

Zadnji put se Isa-beg spominje u dokumentima Dubrovačkog arhiva i to u zapisniku Vijeća umoljenih od 8. februara 1470. godine u vezi zaostavštine Braila Tezalovića, kneza Radoslava Pavlovića.¹⁷ Nakon toga je najvjerojatnije imenovan za smederevskog sandžakbega, jer se na tom položaju spominje do 1473. godine.¹⁸

Pored Sarajeva, Gazi Isa-beg se smatra i osnivačem Novog Pazara,¹⁹ a zadužbene je podigao i u Skoplju i Kosovskoj Mitrovici.

Koliko se do sada zna iz raspoloživih izvora, Gazi Isa-beg je imao četiri sina: Mehmeda Čelebiju, Ali-bega, Ahmed-bega i Hasan-bega. Najpoznatiji među njima je Mehmed-beg kojeg prvi puta u izvorima susrećemo kao muteveliju očevog vakufa u Sarajevu.²⁰ Bio je sandžakbeg u nekoliko

Bošnjački institut Zurich-Odjel Sarajevo-Orijentalni institut, Monumenta Turcica knj. 4, sv. I/2, Sarajevo 2000., str. 481-482.

¹⁵ *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Dešifrirao i sa osmansko-turskog jezika preveo, naučno obradio i za štampu priredio Ahmed S. Aličić, Mostar 2008., str. 72.; Istanbul, Belediye Kutuphanesi, No 76, Defter Bosanskog sandžaka iz 1468. godine.

¹⁶ Č. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici dubrovačkog arhiva*, Sarajevo 1911., str. 198.

¹⁷ Isto, str. 199.

¹⁸ *Istorija Beograda, I*, Stari, srednji i novi vek, Beograd 1974., str. 325.

¹⁹ H. Čar-Drnda, „Osnivanje Novog Pazara i njegov razvitak do kraja XVI stoljeća“, *Novopazarski zbornik* 8, Novi Pazar, 1984., str. 77-102.

²⁰ H. Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*

sandžaka, između ostalih i Bosanskog, a poznat je i kao utemeljitelj brojnih zadužbina. Smatra se osnivačem Rogatice koja se po njemu zvala Čelebi Pazar, ali je najviše zadužbina podigao u Sarajevu.

Muvekkit je zabilježio da je Mehmed-beg svoju džamiju „...sa kamenom munarom u mahali, u narodu poznatoj pod imenom Bistrik“ podigao u vrijeme kada je bio bosanski sandžakbeg, a to je između 1467. i 1469. godine.²¹ Međutim, iz natpisa koji je stajao nad ulazom u džamiju, a koji se sačuvao kod Evleje Čelebije, vidi se da je džamija podignuta 1519/20. godine. Vjerovatno je bila porušena a onda ponovo sazidana te 1520. godine. Okolo Mehmed-begovog mesdžida formirala se mahala koja je 1528-1530. godine brojala 58 kuća i 33 neoženjena,²² a 1570. godine imala je 81 kuću.²³ Mesdžid je kasnije pretvoren u džamiju, a za njegovo održavanje Gazi Mehmed-beg je uvakufio karavansaraj koji je podigao u sarajevskoj čaršiji, na zemljištu koje mu je poklonio otac Isa-beg u čijoj vakufnami se spominje mulk imanje Mehmed-begovo“...zajedno sa onim što mu je on (Isa-beg) poklonio“.²⁴ To imanje nalazilo se uz han Kolobaru, odnosno na mjestu današnjih Trgovki. Mehmed-beg je za svoju džamiju uvakufio i zemlju zvanu „Gnojnica“ u Hercegovačkom sandžaku.²⁵ Uz džamiju, koja se ubraja među veće mahalske džamije sa kamenom munarom, Mehmed-beg je dao da se podigne i medresa i mekteb, a do danas se je sačuvala samo džamija, dok na medresu podsjeća naziv ulice *Bistrik medresa*.²⁶

Gazi Mehmed-beg je u Sarajevu podigao i bezistan, koji se nalazio sa istočne starane Kolobara hana. Bio je kao i drugi bezistani presveden kupolama, ali su nažalost propale 1697. godine nakon požara. Kasnije je obnovljen ali je potpuno izgorio u velikom požaru koji se dogodio 9. jula 1842. godine sa još 2000 objekata u sarajevskoj čaršiji. Na njegovom mjestu kasnije je sagrađeno 60 dućana.²⁷

(POF), II/51, Sarajevo, 1952, str.26.

²¹ Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkīt, *Povijest Bosne I*, Sarajevo 1999., str. 83.

²² Istanbul, BOA, Tapu defter (TD) No 211.

²³ Istanbul, BOA, TD No 379.

²⁴ *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV I XVI vijek)*, Sarajevo 1985., str. 19.

²⁵ S. Kemura, *Sarajevske džamije i druge javne zgrade*, Sarajevo 1913., str. 147.

²⁶ B. Zlatar, „Vakuf Gazi Mehmed-bega Isabegovića“, *POF 55/2005.*, Sarajevo 206., str. 217-226.

²⁷ H. Kreševljaković, *Naši bezistani*, Izabrana djela II, Sarajevo 1990. Str. 510.

U XVIII stoljeću u vakufu Gazi Mehmed-bega počele su se dešavati razne nepravilnosti, jer je vakufnama izgorjela, pa je tadašnji mutevelija Ibrahim halifa zatražio prijepis vakufname iz Carigrada. Međutim, ni tamo se nije mogla naći vakufnama, te je umjesto toga iz prijestonice Carstva stigao ferman, koji se nalazi zabilježen u sidžilu sarajevskoj kadije.²⁸ U njemu se zahtjeva da se postupa po odredbama vakifa, te da se ukinu službe koje su naknadno uspostavljene. Kasnije je ovaj vakuf sve više propadao izgorjeli su i bezistan i karavansaraj koji su donosili prihode, a ostala je samo džamija na Bistriku.

Mehmed-beg je imao dva sina: Baraka i Bali-bega i jednu kćerku. Nije poznato kako se zvala. Prema jednom podatku koji se nalazi u Državnom arhivu u Dubrovniku, Mehmed-beg je, koji je inače bio u vrlo dobrim prijateljskim odnosima sa Dubrovčanima, poslao neke darove u Dubrovnik i usput obavijestio da je dobio kćerku.²⁹

Podaci iz dokumenata pokazuju da su i Isabegovići, kao i mnoge druge znamenite porodice, podizanjem raznih zadužbina uticali na urbani razvitak nekih gradova, pa i Sarajeva. To je jedna od onih porodica, čiji su neki članovi po službenoj dužnosti došli u Bosnu, i koji se nisu dugo održali na ovim prostorima. Historijski dokumenti također pokazuju da su prihodi njihovih vakufa donosili značajna sredstva, ali vremenom su propali. Od objekata koje su podigli u Sarajevu danas postoji samo džamija Mehmed-bega Isabegovića na Bistriku.

²⁸ Gazi Husrev-begova biblioteka, Sidžil br. 20, str. 108-109.

²⁹ T. Popović, „Upravna organizacija Hercegovačkog sandžaka u XVI veku“, *POF*, XII-XIII/1962-63, Sarajevo 1965., str. 107.

Dr. hfz. Senaid Zaimović

Direktor Vakufske direkcije Islamske zajednice u BiH

ISA-BEGOV VAKUF – NEKAD I SAD

U ovome radu govori se o vakufima koje je Isa-beg ostavio iza sebe, o njihovoj sudbini kroz historiju kao i njihovom trenutnom stanju i statusu. Isa-beg Ishaković¹ ostao je upamćen kao dobar vojskovođa i upravitelj, ali njegova najveća ostavština svakako je grad Sarajevo, čiji je on osnivač.

Isa-begova vakufnama najstariji je i najznačajniji dokument za izučavanje nastanka Sarajeva. Pored toga prvi je pisani dokument koji govori o graditeljskoj djelatnosti na ovim prostorima.

Postoji više prepisa vakufname: a) zvanični prepis u sidžilu sarajevskog kadije iz 1254/1838. godine, sidžil br. 77, str. 51-52, Gazi Husrev-begova biblioteka; b) prepis u arhivi bivšeg Ministarstva vakufa u Istanbulu; c) zvanični prepis spomenutog carigradskog prepisa koji se nalazio kod mutevelije Isa-begovog vakufa u Skoplju; d) prepis u rukopisnom zborniku Muhameda Enveri Kadića, sv. I, list 158-163, GHB biblioteka 91; e)

¹ Isa-beg Ishaković, vojvoda Zapadnih strana (1440-1463), koji 1464. godine postaje drugi po redu sandžak-beg Bosne (1464-1470), podigao je svoj vakuf nekoliko godina prije konačnog pada Bosne pod osmansku vlast, dok je još bio zapovjednik krajišta koje se protezalo od Skoplja, preko Novog Pazara i usijecalo se u srednjovjekovnu Bosnu. Taj položaj naslijedio je od oca Ishak-bega. Izuzetno bogat Isa-beg je podigao više zadužbina širom Osmanskoga carstva. Umro je poslije 8. februara 1470. godine. (Amina Kupusović, „Vakufnama Isa-bega Ishakovića“, *Prilozi historiji Sarajeva*, radovi sa naučnog simpozija *Pola milenija Sarajeva*, održanog u Sarajevu od 19. do 21. marta 1993. godine [urednik Dževad Juzbašić] – Sarajevo, Institut za istoriju, 1997, str. 47-52; Hamdija Kreševljaković, *Banje u Bosni i Hercegovini 1462-1916*, Sarajevo, 1952).

prepis u sidžilu vakufnama, I str. 250, koji se danas čuva u GHB biblioteci u Sarajevu².

Prema vakufnami sačinjenoj u mjesecu džumade-l-ula 866. (između 1. februara i 3. marta 1462.) godine, Isa-beg Ishaković uvakufio je i iza sebe ostavio sljedeće nekretnine:

1. U selu Brodac³ u području Sarajeva sagradio je **musafirhanu-konačište u stilu tekije (zavije)**, koja se sastoji od tri kuće, jedne staje (istabl), jednog ograđenog dvorišta (harem).
2. **Most** na rijeci Miljacki (dužine 11,3 metara) i odredio da za njegovo održavanje služi petnaest aršina zemljišta s oba kraja mosta s gornje i donje strane⁴. Most je zavještao onima koji će preko njega prelaziti.⁵

² Hazim Šabanović, „Vakufnama Isa-bega, sina pokojnog Ishak-bega“, *Vakufname iz Bosne i Hercegovine, XV i XVI vijek*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1985, str. 9-27. Originalna vakufnama se nalazila u rukama Mustaj-bega Fadilpašića, a nakon što ju je posudio Kosti Hofmanu, izgubio joj se svaki trag. Tekst Isa-begove vakufname ispisan je arapskim jezikom. Hazim Šabanović smatra da prijepisi nisu korektni a da je prijepis iz Sidžila sarajevskog kadije najbolji. Integralni tekst vakufname na arapskom s prijevodom na bosanski jezik i iscrpnim podnožnim bilješkama objavio je Hazim Šabanović u *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, sv. II, Sarajevo, 1952, str. 7-29.

³ Smatrajući srednjovjekovno selo Brodac, koje se nalazilo na Bendbaši, pogodnim da u njemu zasnuje novi grad, Isa-beg je to zemljište izuzeo od ranijih vlasnika, a u zamjenu im je dao zemljište u selu Vrančić u Hrasnici. Tu je sagradio musafirhanu sa zavijom. Tačno je da toga lokaliteta danas više nema, ali iz teksta ove vakufname jasno se vidi da je selo Brodac ležalo između Bendbaše, gdje se nalazila Isa-begova tekija, i Isa-begova hana (“Kolobare”) koji je stajao u srcu stare sarajevske čaršije u kojoj se i danas mjesto na kome je taj han nekada stajao zove Kolobara. Zapadna granica išla je sve do današnjeg kraka Ulice Zelenih beretki sjever-jug, a u njegov uži atar spadala je ne samo današnja Luledžina ulica, nego i čitava sjeverna padina iznad Ulice Samardžije od Nadmlina sve do Kovača. Na osnovu podataka iz vakufname i nekih drugih kasnijih, s pouzdanošću se može utvrditi da su prve saobraćajne okosnice u novom naselju bile, trase današnjih ulica Derviša Numića (put naselja oko Trebevića), Zelenih beretki, Ferhadija, Sarači, Maršala Tita te današnja saobraćajnica koja vodi preko Vratnika izvan grada, ka kraju Biosko, po čemu se taj put izričito i navodi pod imenom Bioski put još 1462. godine u spomenutoj vakufnami.

⁴ Na tom su zemljištu kasnije podignuti dućani Isa-begova vakufa, koji se više puta spominju u dokumentima iz sredine XVI stoljeća, a kojih je prema historijskim dokumentima bilo preko 200.

⁵ Most je bio u osi ulice Bazardžani i ulaza u Carevu džamiju. (Kreševljaković, *Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu*, Sarajevo, 1930, str. 198-200.)

Za održavanje svojih zadužbina uvakufio je više nekretnina i zemljišnih posjeda na području današnjeg Sarajeva i okoline:⁶

3. **Sve mlinove** koji se nalaze pod jednim krovom; ukupno devet mlinova. Ovi su mlinovi stajali na mjestu gdje su nekada bile prostorije društva "Hurijet", a naspram musafirhane i tekije. Na njih danas podsjeća tamošnja ulica Nadmlini;⁷
4. Jednu veću **obradivu zemljišnu parcelu** (mezrea) iza mlinova;
5. **Banju i vodu** (hamam) za njene potrebe i ostatak vode od banje, tj. one tekuće vode koja je dovedena;
6. **Han**. Isa-begov han zvao se nekad Karavan-saraj, ali se odavno zove Kolobara;⁸
7. **Dućane u Brodču**. Granice dućana su: s jugoistočne strane tekuća voda, sa zapada javni put, sve dokle se protežu dućani, sa sjevera je javni put do iza Kolobara hana, a s istoka do imanja njegova sina Muhammeda es-Sagira zajedno s onim što mu je Isa-beg poklonio kao i onim što dopire do čaršije⁹ i (što graniči) s čaršijom i što je iznad nje;
8. **Nekretnine** koje se nalaze ispod spomenute tekije a koje su omeđene: sa sjevera putem Biosko¹⁰ i onim (putem) što dopire do čaršije i javnim putem do spomenutih mlinova, a s jugoistočne strane rijekom koja je navedena na spomenute mlinove;
9. **Vrt i nekretnine** koje je kupio od Jusufa, poznatog pod imenom

⁶ Prihode od svih ovih nekretnina i građevina, koje je on podigao i prihode od mukata u gradu, kako onih po čaršijama, tako i onih po mahalama, pa i sve prihode sa svojih nekretnina u okolini grada, koji su njemu dati, sa svih obradivih zemalja i oranica, odredio je u korist vakufa musafirhane. (Muvekkit, Salih Sidki Hadžihuseinović, *Povijest Bosne*, 1. dio, Sarajevo, El-Kalem, 1999., str. 63).

⁷ Hazim Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni i Hercegovine“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo, 1951, str. 19.

⁸ H. Kreševljaković, *Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini, 1464-1878*, Zagreb, 1935, str. 63.

⁹ Taj trg stajao je ondje gdje je danas Baščaršija koja predstavlja prvu sarajevsku čaršiju.

¹⁰ U orig. stoji Bioska. Danas imaju sela Gornje i Donje Biosko u blizini Faletića. To je onaj put koji je vodio kroz selo Donje Biosko, a njegov dio u varoši vodio je niz Kovače i dalje niz današnju ulicu Maršala Tita. (Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni i Hercegovine“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo, 1951, fusnota 47, str. 20.

Kotka¹¹, a koje se nalaze u Brodču sa svim njihovim granicama, građevinama, gradilištima, dvorištima i svim malim i velikim, što je u tim granicama;

10. Vinograde i nekretnine. U ta uvakufljena dobra spadaju još dobro poznato pod imenom Hleb Selište¹² te mu nije potrebno označavati granice, i dobro zvano Vrta, i dobro što se zove Selište, između dva puta, i dobro zvano Podine¹³, i jedna parcela u blizini Podina, i jedna parcela koja se prostire od granice Radoje do granice Radilovića¹⁴, i dobro koje se zove Jondžaluk¹⁵ ispod čaršije, između dva puta; i dobro koje se zove el-Atik, a nalazi se u mjestu koje se zove Varoš i prostire se sve do rijeke Miljacke¹⁶, i dobro koje se zove Zagornica¹⁷ blizu Stare Varoši¹⁸, i dobra što se zovu Međuputnica i Nisputnica¹⁹, i dobro koje se zove Bilavica²⁰;

11. Mlin na potoku Koševi i zemlju s obje strane potoka²¹;

¹¹ Zemlja ovoga Jusufa Kotke bila je po Skariću u jugozapadnom dijelu kompleksa na kome je bila Isa-begova zavija, nedaleko od mosta. (Vladislav Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Sarajevo, 1937, str. 40)

¹² Sada se ne može utvrditi gdje se nalazilo ovo zemljište.

¹³ Po neobrazloženom mišljenju profesora Skarića ove četiri po imenu navedene i ona jedna neimenovana parcela ležale bi na sjevernoj strani Kračula (općina Pale) i današnje Varoši (V. Skarić, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*, Sarajevo, 1937, str. 40).

¹⁴ Selo Radilovići pružalo se prema današnjim Budakovićima, Bardakčijama i donekle Koševi. Iznad Bjelava a ispod Hrastova. Spominje se sve do potkraj XVIII stoljeća.

¹⁵ U orig. stoji *yoncalik*, što znači djetelište.

¹⁶ Očito je da se tekst ovdje odnosi na zemljište koje se vakufi, a koje se prostiralo od Stare Varoši (Čaršije) do rijeke Miljacke.

¹⁷ U orig. stoji Zagorniče, danas se ne da ubicirati (lokalizirati).

¹⁸ U orig. stoji Atik varoš. Ovaj je lokalitet i danas u Sarajevu dobro poznat.

¹⁹ U orig. stoji Nisputnica; ni ona se ne da ubicirati. Skarić, str. 40. drži da su ove parcele bile na lijevoj strani Miljacke.

²⁰ U rukopisu stoji Bilavica, vjerovatno se nalazila negdje gdje je i danas ulica Bjelavica u Gornjem Bistriku. Godine 1565. spominje se neki Velija Bjelavica, stanovnik Terzibašine mahale, a to je u istom kraju gdje je i ulica Bjelavica. (Skarić, str. 40 i nap. 2.) Bilavica ili Bjelavica nalazi se na obroncima Trebevića.

²¹ Koševski Potok je rijeka ponornica (potok, jezero), površinska tekućica koja nestaje u podzemnom kanalu, ili se isuši u sušnom području. Nastaje od potocića Lučica i Grončavica na mjestu kod restorana Lovačka kuća u Nahorevu. Proteže se od Nahoreva do Miljacke na Skenderiji. Usput prolazi pored značajnih objekata i spomenika kulture kao što su Pionirska dolina, stadion Koševo, Alipašina džamija, općina Centar itd.

12. **Dvije zemljišne parcele** s obje strane koševskog potoka, koje su omeđene: s jugoistočne strane do međa imanja Balabana sina Bogčinova²², a sa zapada do nevjerničkih grobova.
13. I **mlin** koji je kupio od Kasatića u Bolni²³, i jednu obradivu zemljišnu parcelu ispod mlina, a dvije obradive parcele koje graniče: s istoka do muslimanskog groblja i do Velikog kamena²⁴, što je više groblja, a s jugoistočne strane do groblja Kasatića, a sa zapada je do Jaza, a to je jedno mjesto blizu sela Blažuj.
14. **Sve mlinove** pod jednim krovom na rijeci Željeznici²⁵ u nahiji Visoko²⁶,
15. **Jednu zemljišnu parcelu** u blizini Ljubogošte²⁷, i onu obradivu zemljišnu parcelu koju je kupio od Balabana sina Bogčinova, a koja se zove Brus²⁸ zajedno s njenim gajem (šumom), a koja graniči: s istoka dolinom do granice Skaknića²⁹ i do Crnog Vrh a i

²² Ovo imanje Balabana, sina Bogčinova, nalazilo se na ušću potoka Koševe u Miljacku. Balaban je staro tursko ime, koje nose i muslimani i kršćani. Ova riječ u turskom označava neku vrstu sokola, a u narodnom govoru znači velik. U Gornjem Kotarcu, na Crnačgreblju kod Sarajeva nađen je grobni natpis Bogčina, sina Stipkova, koji je po Skariću bio otac našeg Balabana. (Glasnik Zemaljskog muzeja (GMZ) VIII, 1890, 218; Lj. Stojanović, *Stari srpski zapisi i natpisi*, III br. 4780: V. Skarić, *Sarajevo od najstarijeg vremena do danas*, Sarajevo, 1935, str. 34, nap. 2)

²³ Selo Bolna spominje se u poznatoj Ninoslavljevoj povelji iz XIII stoljeća među selima bosanske biskupije. Danas mu nema spomena. Odavde vidimo da je bilo kraj nekog potoka i da je u njemu živjela porodica Kasatići, kako se danas zove jedna mahala u selu Žunovnici kod Hadžića u sarajevskom srezu. Bolna se spominje i u turskim dokumentima iz sredine XVI stoljeća, pa je valjda kasnije promijenjeno u današnje Kasatiće, po istoimenoj porodici koja je tamo stanovala. (Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni i Hercegovine“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo, 1951, fusnota 69, str. 21).

²⁴ Nije jasno da li je to ime nekog lokaliteta ili ne.

²⁵ U orig. stoji Železnica. To je današnja rijeka Fojnica, koja se godine 1530. i još mnogo kasnije zvala Željeznica.

²⁶ To znači da su Turci još 1462. godine, u času kada je pisana ova vakufnama, držali u svojim rukama neke dijelove župe (nahije) Visoko, u porječju Fojnice.

²⁷ U orig. stoji: *Lubogošta*, to je selo Ljubogošta koje leži istočno od Sarajeva na lijevoj strani ceste za Pale. Tu se godine 1565. spominje timar Einehan-age, dizdara grada Hodidjeda. (Kadić, Enver, *Kronika II*, 21.)

²⁸ Danas na Trebeviću postoji selo koje se zove Brus.

²⁹ Selo u Dovličima ispod Trebevića.

Kozarevića³⁰ i Oštre Glavice i do kule Trebević³¹, a sa zapada je gorska kosa do livade (“čayir”) Radmana Zavratila i Radave³², a na sjevernoj strani do kamena, koji se zove Vaganj³³, i do kamena Videž i dopire do spomenutih istočnih granica.

16. Zemljišna parcela u blizini tamnice, koje se daje (u zakup) Rajku i čiji je zakup namijenjen za potrebe tih vlasničkih imanja.

U vakufnami se ne spominju ni Isa-begova džamija niti njegov saraj. Podatak da se naziv *Saray-ovasi* javlja, prvi put, 1455. godine u Popisu Isa-bega Ishakovića, upućuje na zaključak da je dvor već tada bio podignut³⁴. Taj dvor nalazio se u blizini Konaka, posljednje rezidencije bosanskih vezira. Nekada se cijeli taj kraj nazivao po *Begluk-saraju Begluk* ili *Zabegluk*.

17. Džamija (Careva džamija, Sultan Fatihova džamija)

18. Saray - dvor

Svoje zadužbine Isa-beg je uvakufio ” ...tako da se ne mogu ni prodati ni pokloniti, niti na ma koji način preći u čije puno vlasništvo (mulk), nego da vječno ostane onako kako je (u vakufnami) propisano “sve dok Bog ne ostane jedini Gospodar zemlje i svega što je na njoj; on je najbolji Nasljednik”.

Iako je o ovome vakufu do sada objavljeno više radova, mnogi podaci o njegovoj sudbini kroz pet i po stoljeća dugu historiju ostali su nepoznati. Razlog za to, prije svega, leži u činjenici da od 1565. do 1727. godine nisu sačuvani sidžili *Sarajevskog šeriatskog suda*, koji bi, da su sačuvani, mogli biti bogato vrelo za izučavanje historije, ne samo ovoga vakufa nego i Sarajeva uopće. Međutim, postoje drugi dokumenti na osnovu kojih se može doznati kakva sudbina je kroz historiju pratila Isa begov vakuf.

³⁰ Selo Kozarevići, južno od Trebevića.

³¹ I danas se jedan lokalitet u području starog sela Petrovići na Trebeviću zove Kula. Možda je ta Kula u Petrovićima identična sa kulom Trebević koja se spominje u ovom dokumentu.

³² Jedan lokalitet pod imenom Radova postoji sjeverozapadno od Sarajeva. Samo je on prilično udaljen od kompleksa Isa-begovih posjeda u Trebeviću.

³³ Danas se tako zove jedno selo na Trebeviću.

³⁴ Hamdija Kreševljaković, „Saraji ili dvori bosanskih namjesnika 1463-1878“, *Naše starine III*, Sarajevo, 1956.

Isa begovi vakufi odolijevali su vremenu i političkim prilikama. Sudbina njegovih vakufa dijelila je sudbinu ostalih vakufa u BiH. Šta se dešavalo sa svakim vakufom pojedinačno iznijet ćemo u narednim redovima ovog rada.

Isa begovi vakufi kroz historiju

Isa-begova musafirhana (tekija) na Bendbaši u Sarajevu

Isa-begova musafirhana nekoliko je puta spaljivana i obnavljana. Uz Isa-begovu musafirhanu prije 1650. godine Hadži Mahmut sagradio je mevlevijsku tekiju, jedinu tekiju mevlevijskog reda u Bosni i Hercegovini. Hadži Mahmut je umro 1060./1650. godine i pokopan je u groblju Sinanove tekije u Sarajevu. U natpisu na njegovom nadgrobnom spomeniku piše da je sagradio mevlevijsku tekiju. Mevlevijska tekija zasjenila je Isa-begovu musafirhanu i od tog vremena ovaj objekat se uvijek spominje kao tekija.

O navedenoj obnovi Isa-begove-mevlevijske tekije nalazi se dokumentacija u Sidžilu sarajevskog kadije (br. 21, str. 152-153. u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu). U ilamu³⁵ kadije navedeno je kako je ova tekija već više godina u ruševnom stanju i da ju je potrebno obnoviti sredstvima Isa-begova vakufa. Također u ilamu je zabilježeno da je za opravku ukupno utrošeno 2.889 groša.

U doba bosanskog valije Vedži-paše (1835.-1840.) temeljito su popravljene zgrade musafirhane i tekije. Tada je uz ove zgrade sagrađena i jedna džamija. Beratom od 29. džemadel-ahira 1252./11. oktobra 1836. godine za imama i hatiba ove džamije postavljen je Lutfullah, sin Osmanov.³⁶

Nepoznate godine, ali prije 1860., nadošla je Miljacka i odnijela džamiju i još jednu zgradu koja se nalazila uz nju. Razlog za ovu nesreću bio je i taj što je više tekije bio bent Isa-begovih mlinova koji je pri povodnju bio srušen, te je usljed toga voda razrušila i pomenute zgrade. Poslije je zgrada musafirhane služila kao tekija u kojoj je putnik mogao uvijek prenoćiti i naći hranu. To je trajalo sve do 1878. godine, kada je austrijska okupaciona uprava zabranila održavanje Gazi Husrev-begove musafirhane, pa i ove. Inače, sve do tada u vezi sa musafirhanom održavane su u potpunosti

³⁵ Izvještaj ili zapisnik.

³⁶ Arhiv GHB, br.1021

odredbe Isa-begove vakufname. Prema tome, ovo je bila prva i najstarija musafirhana u Bosni i Hercegovini (1462.-1886.).³⁷

Kasnije su za Mevlevijsku tekiju uvakufljeni od nepoznatog vakufa još jedan gaj, bašča i dućan u Ulici Predimare. Prihodi ovih objekata, prema Bašeskiji, u 1777. godini iznosili su 30 groša.

Isa-begova musafirhana (tekija) darovana je Gradu davne 1462. godine. U požaru je uništena 1697. i na njenu obnovu se čekalo punih 65 godina. Izvršni odbor Grada Sarajeva je 1950. godine donio Odluku prema kojoj se, a zbog posjete jednog beogradskog funkcionera, stara tekija ruši, njeni ostaci zajedno sa mezarjem se zatrpavaju i pokrivaju cvijećem i travom.

Njeno rušenje zapravo je započeto 1941. nakon uspostave Nezavisne države Hrvatske, konačnu odluku o njenom uklanjanju donijele su gradske vlasti Sarajeva 1950., a odluka je i izvršena 1957. godine. Posljednjih godina, sve do njenog rušenja 1957. godine, Tekija se izdržavala od prihoda Vakufske direkcije i vakufa Fadil-paše Šerifovića, tj. mukate Isa-begovog vakufa.

Čudesna tekija danas je prekrivena asfaltom. Tek ploča s natpisom upozorava građane Sarajeva da baš tu, ispod njihovih nogu, leži najveći poklon Gradu Sarajevu.

To bi bio kratak historijski pogled na Isa-begovu tekiju, napravljen prema dosadašnjim objavljenim napisima, koji su, nažalost, moramo priznati, bili šturi i kratki, osim nekoliko radova iz sistema bivše države.

Nakon posljednjeg rata pokrenuta je inicijativa za obnovu Isa-begove zavije, pa je 1. juna 1997. godine počelo iskopavanje na mjestu gdje je stajala zavija. Zarad brojnih grubih građevinskih zahvata na ovom lokalitetu kroz nekoliko decenija (rušenje tekije i ostalih objekata u njenoj blizini, nasipanje terena, gradnja saobraćajnice, nedavne gradnje, itd...), izgledi za obnovu, za rekonstrukciju zavije, objektivno, nisu bili veliki. Dosadašnja iskopavanja otkrila su više slojeva i temelje nekoliko građevina.

Općina Stari Grad i općina Seldžuk iz Konje, Republika Turska izgradile su mevlevijsku (Isa-begovu) tekiju na Kovačima. Sagrađena 1462.

³⁷ Zejnil Fajić, "Isa-begova tekija na Bendbaši u Sarajevu", *Isa-begova tekija u Sarajevu*, Zbornik radova, Sarajevo 2006, str. 91.

godine i srušena 1950-ih godina, mevlevijska (odnosno Isa begova) tekija promijenila je lokaciju i sada je smještena na udaljenost nešto veću od 50 metara od mezarja na Kovačima.

Cilj Općine Stari Grad izgradnjom replike izvorne tekije, koju je izgradio Isa-beg Ishaković 1462. godine, je da vrati Sarajevu mevlevijski derviški red, koji je ovdje vijekovima postojao. Cilj Općine Seldžuk, koja je glavni finansijer rekonstrukcije, jeste da zamijeni staru tekiju, koju je izgradio **Isa-beg Ishaković** 1462. godine, na periferiji Sarajeva, na Bentbaši, a koja je uništena nakon Drugog svjetskog rata. Sredstva od 700.000 KM za izgradnju tekije dala je Općina Seldžuk koja je projekat implementirala putem TIKa-e, a iz Seldžuka je osigurano i dodatnih 300.000 KM za uređenje enterijera tekije.

Most preko Miljacke - Careva ćuprija

Mostom koji je podigao preko Miljacke, Isa-beg Ishaković je povezo svoje zadužbine na lijevoj obali rijeke (Isa-begov dvor, Carevu džamiju i hamam) sa njegovim hanom Kolobarom i glavnim trgom na desnoj obali rijeke. Most je povezivao i tadašnju glavnu transverzalu grada u pravcu jug-sjever, od Širokače i Bistrika preko glavnog trga na Vratnik i dalje prema Bioskom (Bioski put).

Kamena Careva ćuprija po svojoj ljepoti nije zaostajala za uzvodnom Šeherijom i nizvodnom Latinskom ćuprijom, po svemu je bila čak i ljepša. Most je imao četiri otvora koja su se oslanjala na tri stuba u rijeci i dva priobalna podzida, a njegova dužina bila je oko 50 metara. Careva ćuprija bila je građena gotovo na isti način kao i sačuvana Šeherija i Latinska, imala je stubove od bijelog kamena krečnjaka iz okoline Sarajeva, a svodove i čione zidove od sedre. Most je imao karakterističnu kamenu ogradu (korkaluk) od bijele sedre.

Dokazi o nastanku ovog mosta su neosporni i bazirani na Isa-begovoj vakufnami, a kako su bili s jedne strane Careve ćuprije Isa-begov dvor, njegova džamija i hamam, a sa druge njegov han Kolobara i glavni trg, to nema sumnje da je riječ o mostu baš na ovom mjestu.

Pod imenom Isa-begova ćuprija spominje se još oko stotinu godina nakon nastanka u ispravi napisanoj u augustu 1557. godine (početak zilhidge 964. hidžretske).

Most koji je dobio ime po Carevoj džamiji porušen je za velike poplave 1619. godine. Kraj 1619. godine bio je katastrofalan zbog velikih šteta od poplave, jer je tom prilikom Miljacka porušila šest sarajevskih mostova. O ovome govori i jedan dokument iz Zadarskog arhiva, datiran 4. januara 1620. godine. Već sljedeće, 1620. godine, dolazi do obnove ovog mosta. Prvi autor koji daje podatke, doduše nejasne i dvosmislene, jeste Evlija Čelebija. Hadži Husein-aga Haračić sagradio je na istom mjestu kamenu most na tri oslonca sa četiri luka, kojeg je usljed oštećenja 1792. godine obnovio bogati sarajevski trgovac Hadži Mustafa Bešlija. Za gradnju mosta on je u Sarajevo dobio majstore, vjerovatno iz Hercegovine.³⁸

Početak austrougarske okupacije gradska uprava je 1897. godine, «zbog lošeg stanja mosta», porušila ovu lijepu kamenu građevinu i sagradila betonski most uzvodno od prvog, koji danas nosi naziv prvobitnog Carevog mosta.

Vodovod i mlinovi

Pored svega navedenog treba posebno spomenuti i vodovod te devet mlinova koje je Isa-beg izgradio na Miljackoj. Vodovod je sagrađen u jesen 1461. godine i predstavlja najstariji vodovod u Sarajevu, sa funkcijom od preko 420 godina. Na Bendbaši je izgradio mlinove, koji su funkcionisali sve do 1875. godine kada ih je srušila nabujala Miljacka.

Isa-begov hamam (banja)

Prvi put je spomenut u Isa-begovoj vakufnami iz marta 1462. godine. Posjedovao je dva jednaka dijela, muški i ženski, sa po dvije prostorije za kupanje i jednom zajedničkom prostorijom, u kojoj se kasnije nalazilo kupatilo za ritualna pranja Jevreja. Često je gorio u požarima, ali nije poznata njegova šteta. Prestao je sa radom 1887. godine, kada je srušen a naredne godine otvoreno je moderno kupatilo, nazvano Isa begova banja. Zemaljska vakufska komisija je početkom 1890. godine odlučila da iz sredstava Gazi Isa-begova vakufa sagradi parnu banju prema zahtjevima novog vremena i opće zdravstvenosti i to na zemljištu nekadašnjeg hamama pokraj Careve džamije. Građena u orijentalnom stilu, prema planovima arhitekta Josipa Vancaša, banja je imala parnu i tzv. tursku banju i zasebne banje u bazenima. (otuda naziv “Gazi Isa-begova parna, na tekne i turska banja”),

³⁸ H. Kreševljaković, *Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu*, Sarajevo, 1930, str. 198-200.

sa 18 kabina i svim potrebnim uređajima. Banja je otvorena u februaru 1891. godine, najprije u režiji vakufske komisije, dok je od 1893. godine davana privatnicima u zakup, kada je i proširena uvođenjem blatnih, slanih, sumpornih i još nekih banja. U ljeto 1911. godine banja je renovirana i tom prilikom uvedeno je električno osvjetljenje.³⁹ Nakon odlaska austro-ugarskih vlasti, hamam je izgubio namjenu i pretvoren je u magacin.

Sasvim je izvjesno da je poslije 1940. godine, a najvjerovatnije nakon II svjetskog rata, izvršena eksproprijacija južnog dijela greblja, koje se nalazilo na tadašnjoj k.č. br.11⁴⁰, zato što taj eksproprijisani dio parcele nije uključen u današnju k.č. br. 13, k.o. Sarajevo IX (po novom premjeru), općina Stari Grad, Federacija Bosne i Hercegovine.

Nakon drugog svjetskog rata sa zgrade je uklonjena bogata pseudo-maurska fasada te je u nju smješteno preduzeće „Higijena“, a 1958. godine je nacionaliziran. Tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu i opsade Sarajeva 1992-1995. zgrada je teško oštećena granatiranjem. Isa-begov hamam je 2004. godine proglašen nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, a naredne godine je vraćen Vakufskoj direkciji.

Vakufska direkcija IZ u BiH obezbijedila je sredstva za obnovu i restauraciju Isa-begovog hamama. 2013. godine sa Generalnom direkcijom Vakufa Republike Turske potpisala je protokol o obnovi Isa begovog hamama. Projektom rekonstrukcije Isa-begov hamam je obnovljen u izvornom stilu sa autentičnim središnjim dijelom gdje se nalazi tursko kupatilo i saune, dok su u desnom i lijevom dijelu hamama predviđene sobe za smještaj. Prema projektu hamam se koristiti kao butik hotel visoke kategorije i opremljen je sa namještajem pseudoosmanskog stila. Rekonstruisani Isa-begov hamam svečano je otvoren i pušten u rad 20. maja 2015. godine. Pored Careve džamije jedini je zadržao svoju prvobitnu namjenu.

Karavan-saraj (Kolobara han)

Shvativši značaj prometa i trgovine, još 1462. godine Isa-beg je dao izgraditi i prvi han, karavan-saraj, u Sarajevu, tačnije u Vrhbosni. Obzirom da je u to vrijeme Sarajevo još uvijek bilo malo, sa niskim kućama,

³⁹ H. Kreševljaković, *Banje u Bosni i Hercegovini 1462-1916*, Sarajevo 1952, str. 73-75.

⁴⁰ Kopija katastarskog plana R 1:1000, List kat. plana Polig. VI, k.o. Sarajevo, Mahala CXVIII, Kopija broj 161, Položaj na preglednom planu J-5, Vakufska direkcija u Sarajevu, Vakufska imanja u gr. Sarajevu, Vlasnička knjiga, Ovaj katastar je izradio Kapetanović Ferhat, geometar, Sarajevo, maj 1940.

karavan-saraj je u odnosu na ostale građevine bio veliki, pa se priča da je po njemu Sarajevo i dobilo ime. Nazvan Kolobara, bio je jako sličan Morića hanu, posjedovao je 40 prostorija, 4 magaze i veliko skladište za robu. Mogao je primiti 400 ljudi i 35 konja. Godišnja najamnina je 1564. godine iznosila 4.500 akči. Njegova četiri ulaza bila su okrenuta prema glavnim ulicama Sarajeva: glavni prema Carevoj džamiji, zapadni prema Dubrovačkoj koloniji i Bazardžanima, sjeverni prema Saračima i istočni prema Trgovkama. Prema glavnom ulazu nalazio se most koji je nazvan Careva ćuprija. Oko njega podigao je čvrste bezistane od kamena.⁴¹ „Karavan saraj je bio velikih dimenzija. Osim što je bio okružen čvrsto zidanim bezistanima sa sve četiri strane, postojala su i dva reda bezistana, koji su bili jedan s drugim spojeni od ugla terzijske do abadžijske čaršije. Premda se sastoji iz dućana s jedne strane i natkrivenih prostora pred dućanima (kreveti) naspram njih, on je okolo osiguran kamenim zidovima i nadsvođen lukovima, pa je bio potpuno kompaktan“.⁴² Han je preko četiri stotine godina bio centar sarajevske čaršije. Svake godine je izdavan javnom aukcijom pod najam. Veliki požar koji je izbio 1851. godine zadržan je i ugašen unutar zidina, ali su od žestine vatre zidovi popucali, a lukovi potpuno srušeni. Na tim lokacijama izgrađeni su obični dućani i magaze. U posljednjem požaru iz 1937. godine je potpuno uništen.⁴³

Velid Jerlagić, historičar i arhivista opisujući šta se desilo sa Baščaršijom odmah nakon završetka Drugog svjetskog rata kaže: „Nažalost, crni dani su ponovo uslijedili za čaršiju nakon oslobođenja 1945. godine, jer su nove vlasti ‘bukvalno’ shvatile modernizaciju, pa su počeli rušiti Baščaršiju: od Kolobare hana, Kazandžiluka i Dairi... Ipak, djelomično su je uspjeli sačuvati Hamdija Kreševljaković i tadašnja naučna javnost. Njihov otpor je bio jak pa je Baščaršija do Olimpijade 1984. godine obnovljena i ponovo zablistala u punom sjaju, a do danas su sanirana i velika oštećenja iz posljednjeg rata“⁴⁴

⁴¹ Muvekkit, Salih Sidki Hadžihuseinović, *Povijest Bosne*, 1. dio, Sarajevo, El-Kalem, 1999, str. 62.

⁴² Ibid, str. 64.

⁴³ H. Kreševljaković, *Hanovi i karavan-saraji u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1957, str. 20-21.

⁴⁴ <http://bhplus.ba/foto-znate-li-pricu-o-bascarsiji/>

Dvor ili saraj

Dolaskom u Sarajevo Isa-beg je osnovao dvor ili saraj, po kome je kasnije i prozvano Sarajevo. U ovom dijelu Sarajeva, u petoj deceniji XV stoljeća, nalazila se i rezidencija namjesnika – saraj ili dvor. Saraj ili dvor za namjesnike sagrađen je između 1435. i 1463. godine.⁴⁵ Kako je izgledala ova zgrada ne zna se. U njoj su stanovali od 1463. do 1553. sandžakbegovi, i kada je oko 1553. preneseno sjedište namjesnika u Banjaluku, saraj je ostao prazan, ali su u njemu povremeno boravili namjesnici. Varoš se s obje strane Miljacke izgrađivala oko namjesnikovog dvora (saraja), koji je bio sagrađen na lijevoj obali Miljacke malo pri brdu ondje gdje je i poslije bio Begluk, a u 19. vijeku sagrađena kasarna. Po polju oko saraja (turski saraj-ova) nazvala se nova varoš Sarajova, što je naš svijet po svom izgovoru prilagodio u Sarajevo.

Careva džamija (sultan Fatihova džamija, Atik džamija)

Prvo muslimansko naselje (mahala) u Sarajevu nastalo je oko današnje Careve džamije, čiji je graditelj Isa-beg. I mahala a i džamija su nastale prije 1462. godine. Prvobitna Careva džamija, bila je ograđena kamenim zidom i pokrivena drvenim krovom. Ona je bila daleko manja od današnje džamije. Kada je sultan Mehmed II El-Fatih došao u Bosnu sa namjerom da je osvoji, Isa-beg mu je poklonio ovu džamiju. Zbog toga je i prvobitni naziv ove džamije i mahale bio Fatihova džamija i mahala, a nešto kasnije se nazvala Atik džamija i Atik mahala. Džamija je izgorila u požaru 1480. godine, ali je odmah obnovljena. Sarajevo se užurbano širilo i razvijalo. U vrijeme sultana Sulejmana Veličanstvenog, 1565. godine, odlučeno je da se za sultan Fatihovu džamiju izgradi novi objekat. Nakon ovoga potpuno se ustalio naziv Careva džamija.

Nakon Berlinskog kongresa, austrougarske okupacije i oružanog otpora sarajevskog stanovništva austrijskoj vojsci, grad je 19. augusta 1878. godine zauzet, a nekoliko džamija je pretvoreno u skladišta, uključujući i Carevu, koja do kraja 1891. godine ostaje zatvorena⁴⁶.

Dvadeset godina nakon što su u pseudomaurskom načinu izvedene Vijećnica, Šerijatska škola i neke druge građevine, «Carsko i kraljevsko

⁴⁵ H. Kreševljaković, „Saraji ili dvori bosanskih namjesnika 1463-1878“, *Naše starine III*, Sarajevo, 1956, str. 13.

⁴⁶ H. Kreševljaković, „Mudževvidi“, *Spomenica Gazi Husrev-begove četiristogodišnjice*, Sarajevo, 1932, str. 153.

zajedničko ministarstvo odobrilo je da se za smještaj Ulema-medžlisa u Sarajevu podigne nova palača na zemljištu pred Carevom džamijom,...za jedno sa ovom gradnjom će se obnoviti i Careva džamija, te je ušlo u projekt da se džamija što ljepše oboji.⁴⁷» Radi izgradnje novog objekta 1910. godine porušeni su sljedeći objekti: biblioteka, muvekithana i prostorije za imama, hatiba i mujezina, česma i svi okolni objekti, a za projektanta je određen građevinski nadsavjetnik, arhitekta Karl Paržik.

Karl Jožane (ili Jožanc) «Maler», 19. oktobra 1930. godine, vršio je intervencije na slikanoj dekoraciji u enterijeru džamije⁴⁸.

Tokom drugog svjetskog rata, prilikom njemačkog bombardiranja Sarajeva, 13. aprila 1941. godine, kompleks Careve džamije je bio pogođen avionskom bombom, koja je oštetila gornji lijevi ugao kubusa džamije iznad trompe, te spoj lijeve tetive i ulaznog trijema, kao i arkade na toj strani trijema, ali je to već 1943. godine popravljeno⁴⁹.

Uprava Careve džamije sa mutevelijom, Odborom Islamske vjerske zajednice Sarajeva i uz pomoć prikupljenih sredstava je 1980. godine angažirala slikara-konzervatora Nihada Bahtijarevića koji je u periodu 1980-1983. godine izvršio istraživačke i konzervatorsko-restauratorske radove slikanih dekoracija u enterijeru džamije⁵⁰.

U periodu od 1985. do 1990. godine, slikar-konzervator R. Petrović je oslikao minber na osnovi otkrivenih⁵¹ ostataka prvobitne dekoracije.

U ratu 1992-1995. godine, Careva džamija je pretrpjela velika oštećenja.⁵² U periodu 1995-2000. godine, u Carevoj džamiji su, uz saglasnost Kantonalnog zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajeva, uglavnom sanirana ratna oštećenja, a 1998-1999. godine je postavljeno podno grijanje.

⁴⁷ *Nova palača za Ulema-medžlis*, Sarajevski list, Sarajevo, 18. april 1910, broj 92.

⁴⁸ Andrej Andrejević, „Arhitektura i zidno slikarstvo XVI veka sarajevske Careve džamije“, *Saopštenja* br. XVIII, Beograd, 1986, str. 141

⁴⁹ Smail Tihić, *Sarajevo, turistički vodič*, Beograd, 1966, str. 45

⁵⁰ H. Kreševljaković, 1958, str. 183; M. M.Š. Bašeskija, 463, 1968

⁵¹ Prvobitna dekoracija je otkrivena 1985. godine.

⁵² Mušeta-Aščerić, Vesna i Arnautović, Amira, *Smjernice za sanaciju Careve džamije*, Stanje objekta, Propozicije za izradu projekta sanacije i restauracije Careve džamije u Sarajevu, Gradski zavod za zaštitu i korišćenje kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa, Sarajevo, 1994.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je u saradnji sa Turskom agencijom za saradnju i koordinaciju u BiH (TIKA) 2015. godine rekonstruisala Carevu džamiju u Sarajevu. Ovom prilikom urađena je kompletna rekonstrukcija džamije te uređenje harema i mezarja u haremu džamije. Džamija je zajedno sa Isa-begovim hamamom svečano otvorena 20. maja 2015. godine.

Trenutno stanje

Vakuf Gazi Isa-bega je u vrijeme kada je obznanjena njegova vakufnama posjedovao impozantnu imovinu. Ona je shodno vremenu i običajima tog doba bila jasno i precizno određena i omeđena. U „zlatno doba Sarajeva“, kako ga dr. Behija Zlatar nazva, Gazi Isa-begov vakuf je bio u stanju ispuniti vakifovu volju i odgovoriti sve većim potrebama urbanizacije grada.

Historijske promjene koje su došle sa upadom Eugena Savojskog u Sarajevo ostavile su neizbrisiv trag koji će naročito doći do izražaja sa Austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine. Veliki dio imovine je uspostavom Gruntovnice prešao u ruke zakupaca koji su na osnovu mukata upisani kao vlasnici. Poznato je da Austrougarska nije priznavala dvojno vlasništvo.

Izmjenom političkih sistema kroz koje je prošla Bosna i Hercegovina, od Kraljevine SHS pa do danas, dodatno su usložnjeni imovinsko pravni odnosi što je na terenu doprinijelo gubljenju vakufa. U prethodna tri društveno-politička sistema u Bosni i Hercegovini, Austro-Ugarske monarhije, Kraljevine SHS/Jugoslavije i Socijalističke Jugoslavije, oduzeta je gotovo sva vakufska imovina koja nije bila vjerskog karaktera. U prva dva navedena društveno-politička sistema uglavnom su oduzimane zemljišne parcele. Tako je npr. u periodu od 1918. do 1939. godine oduzeto oko 4 miliona dunuma vakufske zemlje. Međutim, poseban atak na vakufe i imovinu vjerskih zajednica desio se u prvim decenijama komunističke vlasti nakon Drugog svjetskog rata. Prinudno oduzimanje vakufske imovine izvršeno je putem agrarne reforme, nacionalizacije i eksproprijacije. Putem nacionalizacije izvršene 1946., 1948. i 1958. ostvareno je dominantno državno, odnosno društveno vlasništvo u svim privrednim granama i u oblasti nekretnina. Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća od 6. 12. 1946. sa izmjenama i dopunama od 29. 12. 1948. bio je pravni osnov za oduzimanje vakufskih mlinova, hotela, banja i sličnih ustanova. Poseban

udar na vakufsku imovinu izvršen je Zakonom o raspolaganju stanovima i poslovnim prostorijama od 17. 02. 1945. i Zakonom o nacionalizaciji namjnih zgrada i građevinskog zemljišta od 28. 12. 1958. s obzirom na okolnost da su ti objekti predstavljali najveći dio vakufskog fonda u urbanim sredinama. Ovim zakonom Islamskoj zajednici oduzete su sve stambene i poslovne zgrade osim onih koje služe usko definisanoj vjerskoj djelatnosti (vjerski obredi, vjerski poslovi i stanovi vjerskih službenika). Prema podacima iz 1950. u Sarajevu je za četiri godine važenja Osnovnog zakona o eksproprijaciji iz 1947. eksproporisano oko 80 muslimanskih grebalja koja su se protezala na 350 dunuma zemljišta. Na nekim od tih grebalja građeni su objekti poput javnih toaleta, čija namjena vrijeđa elementarne osjećaje poštovanja umrlih.

Prema podacima Vakufske direkcije, u periodu od 1945. do 1990. godine, ukupan broj oduzetih vakufa (dućana, džamija, grebalja, kuća, stanova, zgrada) je 11.324, odnosno ukupna površina oduzetih vakufskih nekretnina je 30.342.496 m².

Tom prilikom oduzeto je samo oko 450 vakufskih stanova, od toga u Sarajevu oko 350 stanova ukupne kvadrature oko 28.000 m². Ako ovu kvadraturu pomnožimo sa procječnom cijenom stana možemo samo pretpostaviti kolika je to novčana vrijednost.

Kada su u pitanju dućani i magaze procjena je da je u Sarajevu nacionalizirano oko 220 dućana i magaza sa ukupnom kvadraturom od oko 5.000 m².

Na osnovu posjedovnica izdatih neposredno nakon uspostave Gruntovnice i starih kopija katastarskih planova sačuvanih u Medžlisu IZ-e Sarajevo urađeno je identificiranje i lokaliziranje jednog velikog dijela imovine vakufa Gazi Isa-bega. Vakufska imovina koja je ovom prilikom identificirana nalazi se na tri šira lokaliteta u Sarajevu.

Naime, radi se o velikom zemljišnom kompleksu Gazi Isa-begovog vakufa na Gorici i Crnom Vrh. Ova imovina je sva nacionalizirana osim jednog zanemarivog dijela u ulici Omera Stupca.

Drugi lokalitet nalazi se na izlazu iz grada prema Palama, na onom dijelu gdje tranzit izlazi na put Sarajevo-Pale. Lokalitet je poznat kao Careva korija a prihodi od ovog zemljišnog kompleksa su, prema posjedovnici, (kao i vakufnami) namijenjeni Isa-begovoj musafirhani i tekiji na Bendbaši. Imovina je u posjedu Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo.

Treći i možda najinteresantniji dio nalazi se u užem gradskom jezgru. Lokalitet je omeđen Kolobara hanom, Isa-begovim hamamom i benzinskom pumpom na Bendbaši gdje se svojevremeno nalazila tekija. Isa-begova banja vraćena je Islamskoj zajednici na osnovu privremenog povrata dok se ne donese Zakon o restituciji. Najveći dio dućana koji su pripadali ovom vakufu izgubljeni su i raznim pravnim mahinacijama uknjiženi na fizička lica.

Pored gore navedenog identificirali smo i dva lokaliteta na kojima danas ne možemo jasno i precizno odrediti sva mjesta i vakufe. Prema vakufnami radi se o nekretninama s obje strane Koševskog potoka i vakufskim posjedima na Trebeviću – lokalitet Brus, Dovlići, Kozarevići i drugi spomenuti u vakufnami.

U nastavku slijedi spisak vakufske imovine Gazi Isa-begovog vakufa koja je identificirana na terenu u saradnji Vakufske direkcije i Medžlisa IZ Sarajevo, a koja se u zemljišnim knjigama vodi pod različitim imenima. Vakufske čestice poredane su prema nazivu nekretnine, adresi, PL-i, KČ-i, kvadraturi i nazivu kulture. Ukupan broj čestica je 117. Poslovni prostori i drugi objekti zauzimaju **5.328 m²**, dok zemljišne parcele zauzimaju **73.484 m²**.

Red. broj	Naziv nekretnine	Adresa nekretnine	Pl.	Kč.		Kultura
1.	Bašçaršija	Ulica Trgovke	Nepoznat	8ST	12	Ulica
2.	Trgovke	Ulica Trgovke	Nepoznat	628/4	18	Kuća i zgrada
3.	Zemljište na br. 83	Ulica Trgovke	Nepoznat	83ST	50	Gradilište
4.	Gradilište na br. 82	Ulica Trgovke	Nepoznat	82ST	7	Gradilište
5.	Gradilište na br. 81	Ulica Trgovke	Nepoznat	81ST	6	Gradilište
6.	Gradilište na br. 79	Ulica Trgovke	Nepoznat	79ST	9	Gradilište
7.	Gradilište na br. 78	Ulica Trgovke	Nepoznat	78ST	7	Gradilište
8.	Gradilište na br. 77	Ulica Trgovke	Nepoznat	77ST	11	Gradilište
9.	Gradilište na br. 76	Ulica Trgovke	Nepoznat	76ST	4	Gradilište
10.	Zemljište na br. 75	Ulica Trgovke	Nepoznat	75ST	48	Gradilište
11.	Gradilište na br. 74	Ulica Trgovke	Nepoznat	74ST	7	Gradilište
12.	Gradilište na br. 73	Ulica Trgovke	Nepoznat	73ST	7	Gradilište

13.	Zemljište na br. 72	Ulica Trgovke	Nepoznat	72ST	16	Gradilište
14.	Gradilište na br. 71	Ulica Trgovke	Nepoznat	71ST	8	Gradilište
15.	Gradilište na br. 20	Ulica Sarači	Nepoznat	20ST	12	Gradilište
16.	Kućište u Kolobari	Ulica Sarači	Nepoznat	22ST	9	Kućište
17.	Kućište u Kolobari	Ulica Sarači	Nepoznat	21ST	9	Kućište
18.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	23ST	9	Kućište
19.	Magazište u Kolobari	Ulica Sarači	Nepoznat	25ST	28	Magazište
20.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	26ST	12	Kućište
21.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	24ST	48	Dućan
22.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	30ST	32	Kućište
23.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	29ST	31	Kućište
24.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	28ST	41	Magazište
25.	Kućište u Kolobari	Ulica Sarači	Nepoznat	27ST	20	Kućište
26.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	19ST	5	Kućište
27.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	1ST	37	Kućište
28.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	2ST	40	Magaza
29.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	3ST	49	Kućište
30.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	5ST	28	Kućište
31.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	10ST	21	Kućište
32.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	11ST	10	Magazište
33.	Magazište u Kolobari	Ulica Sarači	Nepoznat	12ST	19	Magazište
34.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	13ST	20	Kućište

35.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	14ST	32	Kućište
36.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	18ST	6	Kućište
37.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	16ST	2	Kućište
38.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	15ST	2	Kućište
39.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	9ST	6	Dućan
40.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	8ST	6	Kućište
41.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	6ST	5	Kućište
42.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	7ST	2	Dvorište
43.	Ljetno kino Kolobara	Ulica Sarači	Nepoznat	17ST	752	Kuća
44.	Kućište na broju 31	Ulica Sarači	Nepoznat	31ST	8	Kućište
45.	Gradilište na br. 36	Ulica Kazazi	Nepoznat	36ST	7	Gradilište
46.	Kućište u Kazazima	Ulica Kazazi	Nepoznat	35ST	26	Kućište
47.	Trgovke	Ulica Kazazi	Nepoznat	2ST	7	Kuć. i zgrada
48.	Gradilište na br. 3	Ulica Kazazi	Nepoznat	3ST	7	Gradilište
49.	Trgovke	Ulica Kazazi	Nepoznat	6ST	3	Kuć. i zgrada
50.	Trgovke	Ulica Kazazi	Nepoznat	662/2	6	Kuć. i zgrada
51.	Trgovke	Ulica Kazazi	Nepoznat	11ST	5	Kuć. i zgrada
52.	Dućan na br. 12	Ulica Kazazi	Nepoznat	12ST	5	Dućan
53.	Dućan sa dućaništ.	Ulica Kazazi	Nepoznat	13ST	4	Dućan
54.	Gradilište u Kazazima	Ulica Kazazi	Nepoznat	14ST	4	Gradilište
55.	Trgovke	Ulica Kazazi	Nepoznat	662/3	4	Kuć. i zgrada
56.	Gradilište na br. 16	Ulica Kazazi	Nepoznat	16ST	4	Gradilište
57.	Gradilište na br. 17	Ulica Kazazi	Nepoznat	17ST	5	Gradilište

58.	Ćurčiluk veliki		Nepoznat	800	18	Kuć. i zgrada
59.	Koševo		Nepoznat	1549/2	90	Ost. Ne. Ze.
60.	Ciglane		Nepoznat	413/5	1300	Dvorište
61.	Ciglane D1		Nepoznat	388	75	Kuć. i zgrada
62.	Uli. Dajanli Ibrahima		Nepoznat	385/10	5118	Ulica
63.	Dajanli Ibrahim Bega		Nepoznat	606	390	Kuć. i zgrada
64.	Uli. Dajanli Ibrahima		Nepoznat	331/1		Livada III klasa
65.	Ulica O. Stupca		Nepoznat	316/4	890	Livada II klasa
66.	Ulica m. Todorović		Nepoznat	453	1739	Dvorište
67.	Uli. Avde Jabučice		Nepoznat	632/2	126	Elektro. objekt
68.	Ciglane D2		Nepoznat	387	2313	Kuća
69.	Vakuf Gazi Isa bega		Nepoznat	677ST	80	Ost. Ne. Ze.
70.	Antona Hangija		Nepoznat	342/23	225	Gradilište
71.	Antona Hangija		Nepoznat	342/23	4422	Gradilište
72.	Vakuf gazi Isabega		Nepoznat	6ST	171	Kuća
73.	6 novembar		Nepoznat	12	958	Kuć. i zgrada
74.	6 novembar		Nepoznat	12	36	Dvorište
75.	Korija	Jarčedoli	355	1	60	Kuć. i zgrada
76.	Korija	Jarčedoli	355	1	32	Pom. zgrada
77.	Korija	Jarčedoli	355	1	273	Dvorište
78.	Šehina korija	Jarčedoli	355	2/1	7304	Šuma VI klasa
79.	Šehina korija	Jarčedoli	355	3	2982	Livada III klasa
80.	Korija	Jarčedoli	355	4	318	Voć. III klasa
81.	Korija	Jarčedoli	355	5	850	Njiva IV klase

82.	Korija	Jarčedoli	355	6	134	Kuč. i zgrada
83.	Korija	Jarčedoli	355	6	29	Pom. zgrada
84.	Korija	Jarčedoli	355	6	307	Dvorište
85.	Korija	Jarčedoli	355	7	228	Livada III klasa
86.	Korija	Jarčedoli	355	7	4	Pom. zgrada
87.	Korija	Jarčedoli	355	8	270	Livada IV klasa
88.	Korija	Jarčedoli	355	9	438	Njiva IV klase
89.	Korija	Jarčedoli	355	9	140	Livada IV klasa
90.	Korija	Jarčedoli	355	10	536	Šuma IV klasa
91.	Korija	Jarčedoli	355	11	470	Voć. III klasa
92.	Korija	Jarčedoli	355	12/1	1370	Njiva V klase
93.	Korija	Jarčedoli	355	12/2	1465	Njiva V klase
94.	Korija	Jarčedoli	355	13	49	Kuč. i zgrada
95.	Korija	Jarčedoli	355	13	22	Pom. zgrada
96.	Korija	Jarčedoli	355	13	191	Dvorište
97.	Korija	Jarčedoli	355	14	584	Šuma VII klasa
98.	Šehina korija	Jarčedoli	355	15	319	Njiva V klase
99.	Korija	Jarčedoli	355	16/1	6636	Livada III klasa
100.	Korija	Jarčedoli	355	16/2	2048	Nekateg. put
101.	Korija	Jarčedoli	355	16/3	2885	Livada III klasa
102.	Korija	Jarčedoli	355	16/3	3890	Livada IV klasa
103.	Korija	Jarčedoli	355	17	182	Pašnj. III klasa

104.	Korija	Jarčedoli	355	18/1	2140	Šuma VI klasa
105.	Korija	Jarčedoli	355	18/3	1108	Šuma VI klasa
106.	Korija	Jarčedoli	355	19	419	Pašnj. IV klasa
107.	Korija	Jarčedoli	355	20	309	Livada IV klasa
108.	Korija	Jarčedoli	355	21/1	2658	Ost. Ne. Ze.
109.	Korija	Jarčedoli	355	30/3	210	Ost. Ne. Ze.
110.	Park	Bembaša		73ST	1850	Park
111.	Gradilište	Bembaša		278ST	1260	Gradilište
112.	Gradilište	Bembaša		279ST	850	Gradilište
113.	Kuća sa kuć.	Bembaša		6ST	171	Kuća sa kuć.
114.	Park	Bembaša		23ST	230	Park
115.	Džamija	Car. džamija		1ST	1429	Džamija
116.	Groblje	Car. džamija		1ST	500	Groblje
117.	Zgrada	Car. džamija		155ST	15	Zgrada

Njegova imovina; uvakufljena i neuvakufljena prostirala se na području užeg jezgra Sarajeva-čaršije, Bendbaše, Faletića, s obje strane Koševskog potoka, Nahoreva, Trebevića, Pala, Rakovice, Trnova, Binježeva, Hadžića, Pazarića, Dobrinje, Butmira, Osijeka, Vlakova, Visokog.

Umjesto zaključka

I nakon svih sistema i nakon svih pljački, uništavanja, spaljivanja, otuđivanja, prisvajanja i na drugi način brisanja Isa-begovi vakufi ipak su preživjeli. Fizički su i dalje prisutni, a jedan dio njihovih uzurpatora davno je već pod zemljom. Trenutni posjednici Isa-begovih vakufa su organi i institucije države i općina, pravna i fizička lica. Nakon donošenja Zakona o restituciji sva Isa-begova imovina vratila bi se Islamskoj zajednici, odnosno njenoj Vakufskoj direkciji na upravljanje. Do tada Vakufska direkcija će insistirati na privremenom povratu Isa-begovih vakufskih nekretnina i njihovoj revitalizaciji, odnosno ponovnoj izgradnji ili rekonstrukciji.

Cilj je njegov vakuf, kao i Gazi Husrev-begov, učiniti samostalnim i kao takvog ga registrirati u zemljišnim knjigama. Na tom putu Vakufska direkcija već je učinila nekoliko koraka; identificirala je Isa-begove vakufe, rekonstruisala i restaurirala Isa-begov hamam, od općine Centar izvršila povrat Isa-begove nacionalizirane zemljišne parcele koja je bila pod mukatom vakufa Dajanli hadži Ibrahim Dede u ulici Odošašina. Na njoj je Direkcija započela izgradnju stambeno-poslovnog objekta. Namjera je nakon realizacije ovog projekta započeti povrat nacionaliziranih deset dunuma zemljišta na Gorici, Crni Vrh. Pored Vakufske direkcije znatan iskorak u obnovi Isa-begovih vakufa napravio je Medžlis IZ Sarajevo obnovom i reastauracijom Careve džamije, harema i mezarluka. Nakon njih, veliki doprinos učinila je općina Stari Grad time što je izgradila repliku njegove tekije, istina na drugom lokalitetu i pod drugim imenom. Ali, bez obzira na tu činjenicu, važno je obnoviti njegove vakufe i ponovo ih staviti u funkciju. Također, i Udruženje građana „Udruženje za zaštitu kulturne baštine Isa beg Ishaković „već je započelo obrađivanje njegove vakufske parcele Korijske i na taj način pokazalo da želi učestvovati u oživljavanju lika i djela osnivača Grada Sarajeva. I samo osnivanje ovog Udruženja iskorak je u oživljavanju Isa-bega i njegovih vakufa. Nadamo se da će i Grad Sarajevo imati sluha i omogućiti da se Isa-beg vrati u svoj grad, grad koji je on osnovao i kome je poklonio sebe i svoju dušu.

Sadržaj

Elvis Pivić POZDRAVNA RIJEČ.....	5
Dr. Sedad Bešlija RIJEČ MODERATORA.....	7
Prof. dr. Enes Pelidija OSMANSKO CARSTVO U VRIJEME ISA-BEGA ISHAKOVIĆA.....	11
Prof. dr. Vesna Mušeta-Aščerić METODOLOŠKI PRISTUP IZUČAVANJU NASTANKA GRADOVA ORIJENTALNE FIZIONOMIJE U OKVIRU OSMANSKOG CARSTVA NA PRIMJERU SARAJEVA.....	21
Dr. Behija Zlatar ZNAČAJ I ULOGA ISABEGOVIĆA U URBANOM RAZVOJU SARAJEVA.....	29
Dr. hfz. Senaid Zaimović ISA-BEGOV VAKUF – NEKAD I SAD.....	37
Isa begovi vakufi kroz historiju	43
Isa-begova musafirhana (tekija) na Bendbaši u Sarajevu.....	43
Most preko Miljacke - Careva ćuprija.....	45
Vodovod i mlinovi.....	46
Isa-begov hamam (banja)	46
Karavan-saraj (Kolobara han).....	47
Dvor ili saraj.....	49
Careva džamija (sultan Fatihova džamija, Atik džamija).....	49
Trenutno stanje.....	51
Umjesto zaključka.....	58

